

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

**ДИПЛОМНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО)
РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

**Громадсько-політична і наукова діяльність
Степана Томашівського (1875–1930)**

студентки IV курсу, групи СОІз–41
предметної спеціальності

014.03 Середня освіта (Історія)

Гадомської Лілії Богданівни

Керівник:

Королько Андрій Зіновійович

кандидат історичних наук, доцент

Рецензент:

Пилипів Ігор Васильович

доктор історичних наук, професор

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії: _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

_____
(підпис) (прізвище та ініціали)

_____
(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 Основні віхи життя і діяльності Степана Томашівського	7
1.1 Формування світогляду	7
1.2 Участь у роботі громадських та наукових товариств у кінці XIX – початку XX ст.....	11
1.3 Діяльність у період Першої світової війни та Української національної революції.....	14
1.4 Перебування в еміграції	21
РОЗДІЛ 2 Наукова спадщина	27
2.1 Дослідження середньовічної та нової доби.....	27
2.2 Новітня історія України в працях Степана Томашівського	32
2.3 Церковно-релігійна історія у творчому доробку вченого.	36
РОЗДІЛ 3. Важливість виховних заходів у формуванні в школярів розуміння ролі національних лідерів в історії.....	41
РОЗДІЛ 4. Інтеграція вивчення складових діяльності Степана Томашівського у виховні заходи з історії.....	49
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	67
ДОДАТКИ	76

ВСТУП

Актуальність дипломної роботи. Степан Томашівський (1875–1930) – видатний український історик, політик і громадський діяч, чиї праці та ідеї залишаються актуальними й нині. Його діяльність стосувалася як наукових досліджень історії України, так і активної участі в громадсько-політичному житті, особливо в умовах боротьби за національні права українців у Галичині.

С. Томашівський боровся за права українців у складі Австро-Угорщини та Польщі, що перекликається з сучасною боротьбою України за незалежність і збереження своєї суверенності. Він вважав, що розвиток національної свідомості, культура та мова є основою для національного руху, і ця ідея залишається важливою й сьогодні.

Сьогодні спадщина Степана Томашівського є важливою як на науковому, так і на педагогічному рівнях. Вивчення його творчого доробку сприяє кращому вихованню учнівської молоді в закладах загальної середньої освіти на засадах збереження культурних традицій та формування національної ідентичності.

Об’єкт дипломної роботи виступає постать громадсько-політичного діяча Степана Томашівського та інтеграція її вивчення у закладах загальної середньої освіти.

Предмет дипломної роботи – громадсько-політична діяльність та науково-публіцистична спадщина Степана Томашівського, її місце та роль у національно-патріотичному вихованні сучасних здобувачів освіти.

Мета дипломної роботи – висвітлити основні етапи життєвого шляху Степана Томашівського, його політичну та публіцистично-наукову діяльність як одного з лідерів національно-визвольного руху, на його прикладі важливість національно-патріотичного виховання учнівської молоді.

Для досягнення мети дипломної роботи передбачається розв’язання таких **завдань**:

- дослідити основні віхи життя і діяльності Степана Томашівського;
- розкрити наукову спадщину вченого;

- простежити важливість організації виховних заходів у формуванні в школярів розуміння ролі національних лідерів в історії;
- простежити інтеграцію вивчення складових діяльності Степана Томашівського у виховні заходи з історії.

Хронологічні рамки дипломної роботи охоплюють період життя Степана Томашівського – 1875–1930 рр. Однак для вивчення складових інтеграції вивчення складових діяльності Степана Томашівського у виховні заходи з історії в закладах загальної середньої освіти виходили за хронологічні межі окресленої проблеми та послуговувалися педагогічними розробками першої чверті ХХІ ст.

формування методичних засад позакласного заходу з вивчення його діяльності виходили за хронологічні межі окресленої проблеми та послуговувалися новітніми педагогічними розробками першої чверті ХХІ ст.

Географічні межі дипломної роботи охоплюють територію сучасної України, Австрії і Польщі. Визначення таких рамок роботи зумовлено активною громадсько-політичною і науковою діяльністю С. Томашівського не тільки в Східній Галичині, але й у країнах Центральної Європи.

Методологічну основу дипломної роботи слугували принципи діалектики, історизму, наукової об'єктивності, системності, всебічності. Для розв'язання конкретних дослідницьких завдань автор використовувала такі спеціальні історичні методи, як проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, ретроспективний та загальнонаукові педагогічні – емпірико-теоретичний (аналіз, синтез), логічний, індукція та дедукція.

Ступінь наукової розробки проблеми. Дослідники І. Борщак [24], Л. Винар [27], В. Качкан [33], О. Ясь [63], А. Микитин [38], Н. Халак (Бортняк) [16; 54; 55; 83] високо оцінили внесок С. Томашівського у розвиток української історіографії. На їхню думку, він був одним із перших, хто підходив до вивчення історії України з позицій історико-критичного методу, порівнюючи українські процеси з європейськими. Його дослідження про Київську Русь, Галичину та українсько-польські відносини стали основою для розвитку української

історичної науки. Проте певні аспекти його історичних праць, зокрема погляди на політику Австро-Угорщини щодо українців, потребують подальшого аналізу.

У наукових колах діяльність С. Томашівського як політика та члена Української національно-демократичної партії також отримала значну увагу, зокрема в дослідженнях, присвячених українському національному руху в Галичині М. Швагуляк [57; 58] та Я. Файзулін [82] визначають, що він активно виступав за права українців в умовах австрійського та польського панування, працював над питаннями культурної автономії та національної самосвідомості. Однак багато аспектів його громадсько-політичної діяльності залишаються недостатньо вивченими, зокрема його роль у розробці партійних програм і вплив на формування національно-демократичних ідей.

Наявність окремих наукових робіт, які висвітлюють окремі аспекти життя та діяльності С. Томашівського свідчать про те, що наразі бракує цільного дослідження, що охоплювало всю сферу його діяльності – як наукову, так і громадсько-політичну. Більшість існуючих робіт фрагментарні, тому стає потребою в систематичному аналізі його спадщини з урахуванням сучасних досягнень у науці та нових архівних даних.

Ступінь наукової розробки проблеми показує, що діяльність Степана Томашівського залишається місцем і перспективним об'єктом для дослідження. Хоча зроблено вже чимало, потрібен комплексний аналіз його зовнішнього середовища в науці, громадському житті та політиці, що дозволило краще зрозуміти його роль у розвитку українського національного руху та історіографії.

Наукова новизна отриманих результатів зумовлена сукупністю поставлених завдань та засобами їх розв'язання. Зокрема, у роботі уперше простежено інтеграцію вивчення складових діяльності Степана Томашівського у виховні заходи з історії.

Практичне значення отриманих результатів дипломної роботи. Матеріали роботи можуть бути використані у навчальній (для підготовки підручників, монографічних статей з історії України, методики виховання і навчання), науково-дослідній (для підготовки більш фундаментальних праць),

громадській (проведення конференцій, круглих столів, розробку проєктів на історичну тематику, зокрема і в закладах загальної середньої освіти) роботі.

Структура та обсяг дипломної роботи обумовлені її метою та завданнями. Робота побудована за проблемно-хронологічним принципом і складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (83 найменування) та семи додатків. Загальний обсяг роботи становить 92 сторінки, основний – 66 сторінок.

РОЗДІЛ 1

Основні віхи життя і діяльності Степана Томашівського

1.1 Формування світогляду

Томашівський Степан Теодорович (09.01.1875–21.12.1930) — видатний історик, дійсний член Наукового Товариства ім. Шевченка, громадський та політичний діяч. Народився в селі Купновичі (тепер Самбірський район, Львівська область). Закінчив Самбірську гімназію. Навчався у Львівському університеті, де в 1904 році здобув ступінь доктора філософії. Працював учителем в гімназіях міст Перемишль (1901–1902), Бережани (1903–1906) та філії Академічної гімназії у Львові (з 1907 року). Під час навчання С. Томашівський надзвичайні можливості, що привернуло увагу вчителів і громадських діячів. Вже в шкільні роки Степан цікавився не лише історією України, а й загальноєвропейськими процесами, що згодом було відображено в його наукових роботах [74].

У 1911 р. габілітувався у Львівському університеті, а з 1912 по 1914 рр. був доцентом у цьому ж університеті. Важливу роль у його дитинстві викликало оточення, сповнене патріотичними ідеями та національною свідомістю. Це сприяло розвитку громадської активності молодого Степана. Після закінчення гімназії в м. Самборі (1907) вступив до Львівського університету, де підпав під вплив Михайла Грушевського і став його відданим студентом. Саме тоді він почав співпрацювати з Науковим товариством ім. Шевченка (НТШ). Степан Томашівський у своїх перших історичних дослідженнях суворо дотримувався історичної концепції розвитку України, яку започаткували М. Максимович, М. Костомаров і В. Антонович [83, с. 84–85].

Життя С. Томашівського співпало з піднесенням українського національно-визвольного руху, який формувався в умовах Австро-Угорської імперії. Він бачив необхідність національної свідомості українців та їхньої боротьби за політичні права. Його діяльність в НТШ, де він очолював історико-філософську секцію, сприяла популяризації української історії та культури [57, с. 309].

Розмірковуючи над досвідом поразки українського державотворення, він намагався встановити наукові основи консервативної теорії української політики та теоретично розвинув лінію українського консервативного руху, наголошуючи на зв'язку між ситуацією українського питання та контекстом європейської політики з початку XIX ст. [1, с. 102] до завершення етапу державотворення.

С. Томашівський намагався на українському матеріалі провести розрізнення між негероєм і героєм, яке зробив англійський мислитель Томас Карлейль (1795–1881) у духовному (а не соціальному) плані. Саме звідси виникла ідея «співвідношення влади і героїзму» та його співвідношення з відповідними культурно-історичними умовами, а також вияв основних моментів духовного розвитку героїчного громадянства. Слід зазначити, що вчений не залишив поза увагою культурологічний інтерес до української проблематики князів під час перебування в еміграції.

Важливим аспектом світогляду С. Томашівського було його прагнення до об'єктивності у висвітленні історії України. Він критикував міфологізацію минулого та намагався створити науково обгрунтовану українську історіографію. Його роботи відзначалися аналітичним підходом, прагненням пояснити історичні процеси в контексті європейських тенденцій. С. Томашівський виступив на науковому фронті як один із найталановитіших учнів львівської чи галицької історичної школи М. Грушевського. Недаремно він став членом НТШ ще студентом. Тому праці починаючого історика того часу іноді вважають продовженням «народницької теорії» М. Грушевського [13, с. 113–115].

У 1896 р. С. Томашівський, якому ще не виповнилося 21 року, прочитав свою першу лекцію Історично-філософській секції НТШ. Одна з перших великих праць, фактично міні-монографія С. Томашівського (1898), принаймні за назвою, адаптована до актуальних потреб М. Грушевського. В. Дорошенко в листі до М. Грушевського 25 грудня 1911 р. писав про конфлікт, що розгортався між Томашівським і Грушевським, зокрема щодо критики німецького перекладу «Історії України-Руси» – «Geschichte des ukrainischen (ruthenischen) Volks» (Лейпциг, 1906), і зазначав, що Томашівський мав власну точку зору на цей текст

і його інтерпретацію [82].

Свого часу І. Борщак відзначав, що С. Томашівський був «письменником, який від народження вмів поєднувати точність із емоційністю, логіку й розум із динамічним підходом» [24, с. 235]. Друга дружина історика Марія Томашівська згадувала про його гарне почуття стилю [17, с. 51]. Зрештою, у бібліографічних нотатках та рецензійних розвідках неодноразово споглядаємо коментарі С. Томашівського щодо архітектоніки та стильової довершеності / невикінченості тих чи інших текстів. В одній із таких заміток він критикує М. Кордубу «через міру академічну» форму його монографії. Натомість, в іншій рецензії галицький історик пише про «незрівняну принаду французького викладу» у студії професора Жюля Гея.

Первісна формація С. Томашівського як інтелектуала відбувалася під потужним впливом М. Грушевського, проте його скептичне, іноді навіть негативне ставлення до народних рухів простежується вже у ранніх текстах. Приміром, ці мотиви споглядаємо у полемічній розвідці 1906 р., в якій він звинувачує у плагіаті письменника В. Будзиновського – автора популярної брошури «Українська інтелігенція і її роль в національному відродженні», складеної на підставі розвідок С. Томашівського.

С. Томашівський був релігійною людиною, що також впливало на його світогляд. Він вважав, що релігія повинна відігравати важливу роль у формуванні моральних основ суспільства. Його консервативні погляди відображалися у критичному ставленні до радикальних ідей, що поширювалися в середовищі націоналістів та соціалістів того часу [26, с. 259–260].

Доктринальний підхід С. Томашівського передбачав відведення Галицько-Греко-Католицькій Церкві ключового місця в майбутньому українському державному проєкті. С. Томашівський підкреслив, що майбутній уряд України має прийняти перший закон про політичну та моральну відповідальність національних лідерів за свої політичні дії, діяльність та наслідки своїх дій на благо українського народу. Необхідна також велика культурно-освітня робота серед народу, спеціальна організація роботи. Він наголосив на важливості

політики «малої праці» та підготовки українського народу до майбутнього будівництва держави.

Його доктрина ґрунтується на таких засадах: народність – утворення української нації внаслідок відокремлення українських земель після розпаду Київської держави; утворення першої української національної держави – Галицько-Волинського князівства.

Аналіз праць С. Томашівського дозволяє виділити церковну унію в Україні з точки зору вченого. Наголошуючи на принципі християнської свободи, дослідник релігійних процесів відстоював достоїнства ідеї греко-католицької церкви. Він був першочерговим прихильником католицької церкви, оскільки остання відкривала в Україні доступ до західної культури. Аналіз доктрини вчених щодо подальшого територіального розвитку України дає підстави вважати, що ключовою проблемою українського народу є неготовність до територіальної конкуренції, внаслідок якої українці не змогли відновити державність [18, с. 56].

Загалом ми бачимо, що Степан Томашівський був українським істориком, громадсько-політичним діячем і публіцистом, який відіграв важливу роль у розвитку національного українського руху на початку XX ст. Його світогляд формувався під впливом декількох ключових чинників, які значно вплинули на його наукові та політичні погляди. Він – активний учасник українського політичного життя, був членом Української національно-демократичної партії, брав активну участь у громадському житті краю. Його політичні погляди були спрямовані на досягнення незалежності України та розвиток демократичного суспільства.

Світогляд С. Томашівського можна описати як поєднання європейського наукового підходу, українського націоналізму та християнської етики. Його внесок у розвиток української історіографії, а також активна участь у політичному житті зробили його однією з ключових постатей українського культурного та політичного відродження на початку XX ст.

1.2 Участь у роботі громадських та наукових товариств у кінці XIX – початку XX ст.

Степан Томашівський був активним учасником громадських і наукових товариств на зламі XIX – XX ст., що відіграло важливу роль у його інтелектуальному становленні та розвитку українського національного руху. Його діяльність у цих організаціях охоплювала наукову, культурну й політичну сфери, сприяючи зміцненню української самосвідомості та просуванню ідей національного відродження.

Як уже зазначалося, Томашівський був активним членом НТШ, яке на той час було центром української наукової думки. Це товариство відігравало роль неофіційної академії наук для українців. НТШ спочатку мало назву Літературне товариство імені Шевченка і засноване в 1873 р., з 1892 р. поділялася на три секції: історико-філософську, філологічну та математично-природничо-медичну.

Першими діючими членами НТШ були відомі вчені: В. Антонович, Ф. Вовк, М. Грушевський, С. Дністрянський, В. Охримович, Я. Шульгин та інші (в історично-філософській секції), О. Барвінський, В. Гнатюк, С. Колесса, О. Кониський, О. Огоновський, С. Смаль-Стоцький, К. Студинський, І. Франко (у філологічній секції) та Г. Величко, І. Верхратський, І. Горбачевський, О. Дакура, В. Левицький, П. Огоновський, Є. Озаркевич, І. Пулюй, Ф. Щасний-Сельський, С. Черняхівський (у математично-природничо-медичній секції) [42].

Першим головою НТШ став видавець «Кобзаря» Т. Шевченка Кирило Сушкевич, після якого багаторічним керівником став професор Михайло Грушевський. У рамках НТШ С. Томашівський працював у історико-філософській секції та зробив значний внесок у розвиток української історіографії, аналізуючи джерела та досліджуючи історію українських земель. Завдяки його зусиллям, наукові дослідження в НТШ набували більш систематизованого та аналітичного характеру. С. Томашівський також редагував деякі наукові видання товариства, що дозволяло йому популяризувати результати досліджень та об'єднувати навколо НТШ українську інтелігенцію [57, с. 311].

Його науковий дебют зазвичай пов'язують із дослідженням доби

Хмельниччини, хоча й з певної, галицької, точки зору. Очевидно, ця проблема постала під інтелектуальним впливом М. Грушевського. Тому праці історика-початківця того часу розглядають як продовження «народницької теорії» вчителя. Недаремно в перших пошуках молодого дослідника знаходимо вдячні згадки про М. Грушевського. А одна з перших великих праць, фактично міні-монографія С. Томашівського – «Народні рухи в Галицькій Русі 1648 р.», принаймні за назвою, яка базується на інтересах М. Грушевського того часу [81].

Однак С. Томашівського не влаштовувало становище одного з найталановитіших учнів галицької школи М. Грушевського. У 1907–1909 рр. відносини між ними неухильно загострювалися, а в 1911–1913 рр. вони переросли у відкритий конфлікт. Власне, достеменно невідомо, що спонукало галицького вченого до розриву зв'язків з М. Грушевським. Наприкінці життя галицький історик назвав сумними свої стосунки з М. Грушевським, хоча вже «удесятеро покався» за свій невірний крок. Адже конфлікт 1913 р. назавжди заплямував репутацію галицького інтелектуала як громадського діяча, попри його поважне реноме авторитетного історика й блискучого публіциста. Можливо, С. Томашівський мав і власні амбітні плани. Тим більше, що після складання повноважень М. Грушевським 1913 р. він став фактично в.о. голови НТШ. Л. Винар в одній із праць обстоює думку, що С. Томашівський керувався «незрозумілою патологічною ненавистю» до свого колишнього вчителя [27, с. 44].

Певну роль у цьому конфлікті відіграли й інші фактори, пов'язані з галицьким етнічним та соціокультурним середовищем: політичні, ідеологічні, інтелектуальні, культурні та психологічні. С. Томашівський співпрацював з товариством «Просвіта». Ця організація займалася популяризацією української культури, мови та освіти серед сільського населення та міської інтелігенції. Товариство «Просвіта» було засноване в кінці XIX століття з метою поширення української освіти та культури, зокрема в селах, де українська мова та культура були менш розвинені через політичні обставини.

Це товариство активно працювало над популяризацією національних цінностей, організацією бібліотек і лекцій для селян, а також над розвитком

культури серед інтелігенції.

С. Томашівський, будучи частиною інтелектуального середовища того часу, справді співпрацював з «Просвітою», зокрема через його участь у просвітницьких ініціативах. Однак конкретно в історичних джерелах, де розглядається його активність у рамках «Просвіти», зазвичай згадуються лише загальні факти про його підтримку культурних ініціатив і освітньої діяльності. Томашівський активно займався популяризацією української культури, освіти і був переконаним прихильником розвитку національної свідомості, що знаходило своє відображення в роботі організації. Але детальніші документи або праці, що конкретно описують його активну участь, не є широко відомими або доступними в публікаціях [54, с. 348].

Степан Томашівський підтримував зв'язки з європейськими науковими колами, що допомагало інтегрувати українську науку в загальноєвропейський контекст. Це давало йому змогу не лише знайомитися з новітніми науковими підходами, але й презентувати європейській громадськості українське питання. Наукова діяльність С. Томашівського відіграла вирішальну роль у формуванні національної ідеології. Він був одним із перших, хто започаткував системне дослідження історії України, підкреслюючи у своїх працях, що українці мають право на самовизначення і створення власної держави. Його дослідження стали важливим елементом для формування національної свідомості, що стало основою для боротьби за незалежність. Як член Наукового товариства імені Шевченка, він редагував видання, які значно вплинули на розвиток історичної науки в Україні, і одночасно займався популяризацією знань серед української інтелігенції та широких верств населення [54, с. 349].

Отже, участь С. Томашівського в роботі громадських і наукових товариств сприяла розвитку української історіографії та національної самосвідомості, посиленню зв'язків між українською та європейською науковою спільнотою. Його діяльність сприяла створенню платформи для українських інтелектуалів, що підтримувала національне відродження та підготувала ґрунт для майбутньої боротьби за незалежність України.

1.3 Діяльність у період Першої світової війни та Української національної революції

У період Першої світової війни та Української національної революції С. Томашівський відіграв важливу роль як в інтелектуальному середовищі, так і в політичних процесах. Його діяльність у цей час була спрямована на підтримку українського національного руху, розвиток ідеї незалежності та формування політичних інститутів для створення української державності.

Ще напередодні Першої світової війни С. Томашівський був активним учасником суспільно-політичного життя Галичини. Належав до Української національно-демократичної партії. Дотримувався думки про потребу проводити наукові дослідження для обґрунтування політичних вимог українців в Австро-Угорщині. У 1907 р. пропонував українським послам до Державної Ради ініціювати розгляд поділу Галичини на українську і польську, при цьому спонукаючи українських науковців до опрацювання наукових підстав для українських політичних вимог. Ішлося про підготовку узагальнюючої праці з історії, географії, мовних, національно-політичних відносин, з якої б випливала потреба поділу краю на українську частину – Східну Галичину і польську – Західну [62, с. 327].

На початку 1914 р. С. Томашівський належав до гуртка галицьких націонал-демократичних політиків і науковців, разом з членми якого (В. Охримович, В. Панейко, М. Лозинський, С. Рудницький, Л. Цегельський) розпочав підготовку спільної кнги про Галичину з метою теоретично аргументувати завдання українського політичного проводу – потребу поділу Галичини. Проте Перша світова війна перешкодила реалізації цього проєкту [83, с. 84].

На початку війни С. Томашівський приєднався до політичних кіл, які підтримували Австро-Угорщину в надії на здобуття автономії для українців в її складі. Ця позиція відповідала національно-демократичному спрямуванню його національно-демократичної партії та була типовою для багатьох українських політичних діячів Галичини [36].

Степан Томашівський був одним із організаторів стрілецького руху. Під час

Першої світової війни, з 1914 по 1915 рік, він був мобілізований до австрійської армії. У період з серпня 1914 до січня 1915 р. обіймав посаду заступника команданта 1-го полку Українських січових стрільців (УСС) в селах Горонда і Страбичово (тепер Мукачівський район, Закарпатська область). З кінця січня 1915 р., перебуваючи у Відні, Томашівський був призначений начальником військової канцелярії Української бойової управи, де працював над історико-мілітарними дослідженнями. В травні 1915 року його перевели до Українського центрального керівництва, і він був призваний на державну військову службу [83, с. 84–85].

Степан Томашівський став одним із співзасновників і активних діячів Головної української ради (ГУР) у м. Львові, створеної у серпні 1914 р. ГУР ставила за мету об'єднання українців для підтримки Австро-Угорщини в обмін на обіцянки автономії українських територій після перемоги. ГУР виступав як представницький орган українців перед владою та був важливою політичною платформою для координації дій [43, с. 120].

У грудні 1914 р. С. Томашівський виїхав разом із дітьми до Відня, де продовжив роботу в Українській бойовій управі – комітеті з організації та поповнення УСС. Там само він намагався налагодити роботу НТШ, спираючись на співробітників, які також перебували у м. Відні. А також далі писав власні історичні студії й багато листувався з науковцями. Під час війни С. Томашівський видав низку історико-політичних праць, у яких доводив, що від того, наскільки успішно Галичина чинитиме спротив росії, залежатиме доля всієї української визвольної боротьби. «У гоні росії на Галичину був іще один мотив, що своєю вагою перевищує всі інші... Оця небезпека (для росії) – то українська національна ідея з її вогнищем у Галичині», – писав С. Томашівський у нарисі 1915 р. [26, с. 260].

Після створення в 1915 р. Загальної української ради (ЗУР) у м. Берліні, С. Томашівський продовжив свою діяльність у цьому органі, який виступав за консолідацію українських зусиль на міжнародній арені, представляючи інтереси українців в Австро-Угорщині. ЗУР пропагувала ідею української автономії в рамках Австро-Угорщини, що мала забезпечити українцям політичні права після

завершення війни [75].

Публіцистика Степана Томашівського періоду Першої світової війни була політично направленою. На початку 1915 р. він опублікував працю з історії Галичини «Галичина як політичний і воєнний чинник колись і тепер (Причинок до історії світової війни)» українською та німецькою мовами, низку розвідок із новітньої європейської політичної історії. Проаналізував напрями зовнішньої політики європейських держав щодо визвольної боротьби за незалежну Українську державу. Політичною метою С. Томашівського було висвітлити ставлення воюючих сторін – Центральних держав і Росії – до української національної справи й обговорити справжню мету війни, яку він убачав у боротьбі Росії за Галичину у зв'язку з її важливим стратегічним становищем та історичним значенням для загально-української держави. Багато уваги приділив вивченню істор. розвитку західноукраїнських земель, традиції Галицько-Волинської держави, що заклала основи розвитку української національної ідеї. Вважав, що якщо в ході Першої світової війни справа дійде бодай до часткового вирішення українського питання, то це станеться в Галичині й матиме вирішальний вплив на долю решти українських земель [28].

Його роботи у цей період містять глибокий аналіз національних рухів та культурних процесів в Україні, а також підкреслюють важливість політичної самостійності для українців. Він був одним із тих, хто намагався зміцнити ідею незалежної України в умовах розпаду Російської та Австро-Угорської імперій, і його публікації ставали важливою частиною національної ідеології того часу [43, с. 123].

Після розпаду Австро-Угорщини восени 1918 р. і проголошення Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) С. Томашівський став одним із її активних діячів. Він працював у сфері дипломатії, займаючись представленням інтересів ЗУНР на міжнародній арені, та вносив свій вклад у формування її зовнішньої політики.

У вересні 1918 р. Степан Томашівський видав книгу «Українська історія», в якій він доводив традицію Галицько-Волинської держави як першої української

держави. Він розглядав Західноукраїнські землі (ЗУЗ) як найдавнішу сцену політичного розвитку України, з якої українське плем'я просувалося на південний схід, формуючи однорідний етнічний характер для всієї України. Викладена Томашівським концепція української історії відновлювала ідею «П'ємонту» для майбутньої соборної української держави та теоретично обґрунтовувала національно-демократичну політику в Галичині [83, с. 85].

Після Листопадового чину 1 листопада 1918 р. призначений комісаром для податкових справ. 12 листопада 1918 р. увійшов до складу Української Національної Ради як представник УНДП. Після захоплення польськими військами м. Львова та від'їзду 21 листопада 1918 р. з міста членів Ради Державних секретарів С. Томашівський разом з Л. Ганкевичем, В. Охримовичем, та І. Кивелюком залишився в столиці як уповноважений член УНРади посередником без права вирішального голосу в переговорах із польською стороною [23, с. 44–46; 41, с. 44].

С. Томашівський активно підтримував ідею об'єднання ЗУНР і УНР, що відбулося у формі Акту Злуки 22 січня 1919 р. Цей акт формально проголосив об'єднання всіх українських земель у єдину соборну державу. Хоча на практиці це об'єднання мало більше символічний характер, оскільки дві республіки стикалися з різними викликами у боротьбі за незалежність, воно стало важливим кроком у боротьбі за українську державність [55].

В умовах війни з Польщею за Галичину С. Томашівський продовжував захищати інтереси ЗУНР, виступаючи за міжнародну підтримку української справи. Він брав участь у дипломатичних місіях до європейських країн, зокрема намагаючись привернути увагу до українсько-польського конфлікту та заручитися підтримкою для ЗУНР [29].

14 лютого 1919 р. С. Томашівський увійшов до складу української дипломатичної місії у Швейцарії, де налагодив контакти зі швейцарським урядом, американським посольством (представляв позицію уряду ЗУНР, карти українських етнічних територій), англійським посольством у м. Берн (якому подав меморіал про значення Галичини в українському питанні), італійським

посольством (передав три ноти й протест проти скерування українських полонених з Галичини до складу організованих в Італії польських легіонів і пропозицію організувати окремий український легіон для боротьби з більшовиками). Був автором спеціальної ноти західноукраїнської дипломатичної місії у Швейцарії до президента США В. Вільсона і голів союзних держав у відповідь на ультиматум ген. Бартелемі щодо лінії розмежування в польсько-українській війні, з долученням карт лінії фронту, польських та українських пропозицій щодо демаркації етнічного кордону між українцями й поляками. Відповіддю на ці заходи стала телеграма американського президента В. Вільсона від 17 березня 1919 р. – перший дипломатичний акт між США й західноукраїнським урядом з пропозицією припинити військову акцію до часу прибуття нової союзницької місії для польсько-українських переговорів [83, с. 85–86].

З кінця квітня 1919 р. С. Томашівський – радник загальноукраїнської делегації на Паризькій мирній конференції. Редагував заяву щодо проєкту польсько-українського перемир'я, запропонованого 12 травня 1919 р. Міжсоюзною комісією для заключення перемир'я між Польщею і Україною під головуванням члена англійської делегації генерала Л. Боти. Був автором меморіалу, адресованого французькому президенту Ж. Клемансо, про майбутню роль імперіалістичної Польщі в Східній Європі, у якому обґрунтовано помилковість французької політики щодо великої Польщі коштам її східних сусідів [57, с. 320].

Після рішення 25 червня 1919 р., яким Польщі надано право військово окупувати територію до р. Збруч, Комісію у польських справах зобов'язано підготувати статут автономії Східної Галичини в Польщі. Цим зайнялася спеціально створена підкомісія для справ статуту Східної Галичини. Вона відмовила делегації УНР у праві участі, визнаючи його лише за галичанами. Загальноукраїнська делегація категорично заборонила В. Панейку й С. Томашівському брати участь у засіданнях. Проте за наказом В. Панейка С. Томашівський приватно розробив і умотивував докладний проєкт статуту

Східної Галичини. 20 листопада 1919 р. Найвища рада прийняла проєкт спеціального трактату між головними союзними й заприязненими державами та Польщею щодо тимчасового статуту для Східної Галичини. Критичні зауваження до цього проєкту підготував С. Томашівський у статті «Декілька критичних зауважень про статут для Східної Галичини», зокрема писав: «Постанова про пізніше самоозначення людності зникла зовсім із трактату, польський мандат над Галичиною мав тривати цілу чверть століття, а заповіджена автономія показалася зведеною до рудиментів локальної самоуправи на кількох ледви полях публічного життя – загалом була се замаскована анексія краю Польщею» [83, с. 86].

Унаслідок різних зовнішньополітичних орієнтацій українських урядів відразу після польсько-українського договору 2 грудня 1919 р. розпалася місія УНР в Польщі, а 16 грудня галицькі представники В. Панейко, С. Томашівський, О. Кульчицький, А. Петрушевич залишили склад загальноукраїнської делегації в м. Парижі. На початку 1920 р. Степан Томашівський брав участь у засіданнях Українського національного комітету, який за задумом його організаторів мав відновити цілісність українських земель у федерації з «білою» Росією та стати представником національних інтересів перед міжнародним політичним світом. Невдовзі разом з іншими західноукраїнськими дипломатами вийшов з його складу [28].

Натомість, уже 14 травня 1920 р. С. Томашівський у порозумінні з Є. Петрушевичем подав головам союзних держав окремий меморіал про потребу утворення нейтральної незалежної західноукраїнської держави, до якої мали ввійти Холмщина, Підляшшя, Надсяння, Закарпаття, Лемківщина. Обґрунтуванню цього плану він присвятив працю «Мирний договір у Східній Європі. Його умови і недоліки», написану в час, коли війська С. Петлюри з армією Ю. Пілсудського ввійшли до м. Київ. Причину польсько-радянської війни історик вбачав у прагненні Польщі та Росії заволодіти обширними українськими і білоруськими територіями, у боротьбі ідей «історичної Польщі» та « нової Росії». Ці заходи мали певний дипломатичний успіх, про що свідчили рішення конференції у м. Спа у липні 1920 р. та укладений Севрський трактат про кордони

в серпні 1920 р. Проте зміна військової ситуації на польсько-радянському фронті та прелімінарний мир у м. Рига в жовтня 1920 р. змусили С. Томашівського відмовитися від концепції галицько-волинської державності та ідеї федерації і настоювати на повній автономії всіх українських земель по р. Збруч. Тому програмою уряду, на його переконання, мало бути ухвалення статуту для Східної Галичини, який в умовах військової окупації краю Польщею забезпечив би автономію українських земель, запровадив автономну адміністрацію, судівництво, фінанси, освіту [31, с. 44].

Пропозицію Є. Петрушевича в жовтні 1920 р. обійняти пост міністра закордонних справ ЗУНР С. Томашівський сприйняв як свідчення готовності уряду прийняти пропаговані ним засади зовнішньої політики, а саме: цілковита незалежність від Польщі, гасло державної самостійності як політичний ідеал, у найгіршому випадку – польський обмежений мандат зі збереженням галицького державного права з повною внутрішньою автономією політичного, господарського і культурного життя; безумовна неприйнятність Статуту від 20 листопада 1919 р. навіть із поправками. Є. Петрушевич не прийняв умов С. Томашівського. У червні 1920 р. – січні 1921 р. Степан Томашівський в. о. голови західноукраїнської дипломатичної місії у Франції. Потім, з 20 січня до 1 серпня 1921 р., він працював дорадником голови надзвичайної дипломатичної місії ЗУНР в м. Лондон та пресовим референтом [83, с. 86–87].

У січні 1921 р. Є. Петрушевич звернувся до С. Томашівського із пропозицією підготувати критичні зауваження до статуту для Східної Галичини. Степан Томашівський розробив докладний проєкт критики всіх статей документа в праці «Критика статуту для Східної Галичини», яка започаткувала теоретичне осмислення концепції національно-територіальної автономії українських земель у Польщі. У той час С. Томашівський також підготував працю «Ризький мирний договір. Нотатки на полях», де виклав географічні, економічні, юридичні аргументи, якими доводив, що договір не забезпечить політичну стабільність у східноєвропейському регіоні. Вчений виступав з ініціативами розглянути східногалицьке питання на міжнародному рівні у зверненнях до приватного

секретаря закордонних справ при англійському прем'єр-міністрі Ф. Керра, влаштував аудієнцію митрополита А. Шептицького у Д. Ллойд-Джорджа. Активно співпрацював з газетами «New Statesmen», «Daily Telegraph» – публікував огляди політичного становища західноукраїнських земель, польсько-радянської війни, політики Польщі на українських землях, основних тенденцій політичного розвитку Європи [80].

22 червня 1921 р. С. Томашівський відправив до Є. Петрушевича листа, у якому застерігав перед негативними наслідками політики уряду. 1 серпня 1921 р. з політичних мотивів залишив дипломатичну службу [83, с. 87].

Отже, діяльність С. Томашівського в період Першої світової війни та Української національної революції була багатогранною і спрямованою на здобуття незалежності для українського народу. Як політичний діяч, він прагнув забезпечити міжнародне визнання України та створити умови для її політичної самостійності. Його дипломатична діяльність і підтримка об'єднання українських земель стали важливими етапами на шляху до української державності.

1.4 Перебування в еміграції

Після поразки Української національної революції та встановлення польського контролю над Західною Україною, С. Томашівський опинився в еміграції. Цей період його життя характеризувався продовженням інтелектуальної та наукової діяльності, зокрема в умовах політичного вигнання. Його еміграційна діяльність включала наукові праці, публіцистику та спроби зберегти українську національну ідентичність в умовах розпорошення української інтелігенції за межами рідної землі.

У 1921–1925 рр. Степан Томашівський проживав у м. Берлін. Зближення С. Томашівського з українськими консерваторами в еміграції і перехід з жовтня 1921 р. з ініціативи В. Липинського до редакції «Українського Слова» (вів політ. відділ) дали вченому змогу на сторінках преси висловити свої думки про наслідки української політики й викласти програму виходу з кризи [30, с. 114].

На його думку, здобуття державної самостійності – це довгий історичний процес, у якому перевороти відіграють другорядну роль, бо насамперед треба виховати українське суспільність до державності через практику в чужих державах. За приклад він брав досвід краківських консерваторів і варшавських позитивістів ХІХ ст. Міркування забезпечити підтримку власним починам серед консервативно налаштованих українських політиків Галичини привели С. Томашівського до відновлення взаємин із керівниками автономічної групи Української народно-трудової партії в Галичині й участі в обговоренні подальшої політичної тактики партії після рішення Ради амбасадорів 15 березня 1923 р. Історик запропонував план проведення критичного аналізу й оцінки української політики 1918–1923 рр. як основи для вироблення подальшої української політичної лінії, який, проте, не був підтриманий українськими політиками Галичини. На засіданні Народного комітету УНТП С. Томашівський пропонував прилюдно виступити з критичним аналізом досвіду українських визвольних змагань, що не знайшло підтримки. Степан Томашівський вважав передчасним проголошення в травні 1923 р. резолюції УНТП про національно-територіальну автономію Галичини [83, с. 87].

У м. Берлін С. Томашівський виступив ініціатором проєкту видання українського часопису консервативного спрямування «Літопис політики, письменства і мистецтва», працював у видавництві «Ратай». Був одним з організаторів виходу у м. Львові 1925–1926 рр. двотижневика «Політика», який пропагував ідею децентралізації Польщі, вбачаючи шлях до власної державності в утвердженні автономних структур українського законодавства, власної адміністрації, крайової оборони, шкільництва. С. Томашівський вважав поняття «державності» й «автономії» відмінними лише за обсягом, а не за суттю. Ще одна проблема, яка привертала в другій половині 1920-х рр. увагу вченого, стосувалася геополітичних орієнтацій України. На відміну від галицьких партій національно-державного спрямування, які орієнтувалися на Схід, він однозначно бачив майбутнє України в пов'язанні із Заходом. В історико-публіцистичних розвідках С. Томашівський підкреслював західне коріння української культури;

наголошував, що Галичина завжди була кордоном між Сходом і Заходом, а УГКЦ є церковно-культурним феноменом – візантійською за формою, латинською за змістом [28].

Концепції Т. йшли всупереч не тільки лінії УНТП, а й утвореного 1925 р. УНДО. Офіційний комунікат від 3 лютого 1926 р. відмежовував «Політику» від цього партійного об'єднання, поставивши крапку на спробах згуртувати довкола часопису консервативні елементи, які б сформували праве крило УНДО. Зазнавши невдачі в намаганні створити, за визначенням самого ж Степана Томашівського, «рівновагу політичного життя», він схилявся до думки зібрати групу з консервативно налаштованої інтелігенції, яка б стала основою окремої консервативної партії. Така група з'явилася у вересні 1927 р.; її першою акцією було порозуміння з католицькою Українською християнською організацією (УХО) для вироблення спільної програми [60, с. 63–67].

З початком лютого 1928 р. С. Томашівський став головним політичним оглядачем газети «Нова Зоря», де оприлюднив розроблену ним концепцію української політики в польській державі, основними елементами якої були національно-територіальна автономія українських земель та ідея польсько-українського порозуміння. У статтях С. Томашівського докладно проаналізовано українську політичну лінію 1918–1928 рр. («П'яті роковини», «Хто винен», «Березневий акт як учитель») та накреслено програму української політики в іноетнічній державі («За автономію українських земель при Польщі»). Власна державність, на думку автора, у той час була віддаленою політичною метою, натомість у реальній політиці він пропонував домагатися негайного виконання закону від 26 лютого 1922 р. про автономію Львівського, Тернопільського і Станиславівського воєводств. Власне цієї програми дотримувалася католицька УХО, членом Головної управи якої С. Томашівський став у 1928 р. [57, с. 331].

Позиція Степана Томашівського щодо української політики в Польщі й випрацювана вченим програма налагодження польсько-українських стосунків була негативно сприйнята керівними колами УНДО, гетьманського руху та лівими партіями. Пропозицію автономії вони розцінювали як спровоковану

С. Томашівським лінію угоди українського політичного руху з польською державою [18, с. 57].

Політичні статті Степана Томашівського і його виступ 28 травня 1928 р. на засіданні Головної управи з рефератом про ідеологічну програму організації підтримали в УХО. Серія статей «Чільна партія у власному зеркалі» ставила головним завданням спонукати УНДО до зміни тактики або політичного розриву з лібералами й створення окремої організації. Степан Томашівський переконався в потребі заснування консервативної партії на ґрунті УХО: у грудні 1928 р. на засіданні Головної управи УХО зачитано лист С. Томашівського, в якому обґрунтовано такий шлях створення консервативної партії.

Детальний огляд української політики початку ХХ ст. С. Томашівський доповнив аналізом українсько-польських відносин в історичній ретроспективі та оглядом сучасних йому українських і польських політичних програм у виголошеній в Інституті дослідів національних справ у м. Варшава 1929 р. доповіді «Десять літ українського питання в Польщі» [83, с. 88].

У травні 1929 р. С. Томашівський відмовився від подальшої участі в організаційних заходах щодо створення консервативно-католицької партії, покликаючись на вік, наукові інтереси, проте приїздив на засідання «новозорянської» групи й брав участь в обговоренні найважливіших політичних справ. У липні 1929 р. пропонував утриматися від негайної організації католицької партії, доки не доведена справа об'єднання в Церкві. Брав участь у нарадах 10–13 липня 1930 р. в с. Микуличин (нині в складі Яремчанської міської ради Надвірнянського району Івано-Франківської обл.), де виступив з ініціативою політичного розриву з УНДО і планом творення католицької партії [29].

Концепція українсько-польських взаємин, яку С. Томашівський опрацьовував ще з 1919 р., лягла в основу програми утвореної 1930 р. на західноукраїнських землях Української католицької народної партії (УКНП), а згодом послужила теоретичним підґрунтям для зміни політики національно-державницького табору в Польщі напередодні Другої світової війни.

Консервативно-католицький світогляд С. Томашівського позначився на його науковій праці. У 1926–1930 рр. вчений цілковито зосередився на дослідженні історії УГКЦ; опубліковано його ґрунтовні праці «Предтеча Ісидора. Петро Акерович, незнаний митрополит руський (1241–1245)» та «Вступ до історії Церкви на Україні». У 1928 р. розпочав підготовку великої історії церкви (планував 4 т.). У 1928–1929 рр. С. Томашівський викладав українську історію на посаді приват-доцента Краківського університету, поєднував лекції з працею в гімназії. З 1 жовтня 1929 р. і до кінця свого життя Степан Томашівський в. о. професора історії України [43, с. 103].

Викладацька діяльність С. Томашівського також включала активну участь у роботі українських культурних і наукових інституцій, таких як Наукове товариство імені Шевченка (НТШ) та Український науковий інститут в м. Празі (створений у 1921 р.), що існували в еміграції. Він прагнув не тільки зберегти наукові традиції, а й розвивати нові напрямки досліджень, що допомагали українцям у боротьбі за свою незалежність. Як вчений, займався дослідженнями, що стосувалися як історії України, так і актуальних політичних проблем того часу, намагаючись через свої роботи надихати українців на боротьбу за свої права [17, с. 51].

Проголошення заснування УКНП 24 вересня 1930 р. й оприлюднення в жовтні того ж року програмних основ партії було вирішальною мірою результатом теоретичної праці С. Томашівського. Однак у 2 листопада 1930 р. він важко захворів. Помер у м. Краків, де й похований на місцевому Раковецькому кладовищі [83, с. 89].

Таким чином, діяльність С. Томашівського в еміграції стала важливим елементом підтримки української національної ідентичності. Його роль у цьому процесі не обмежувалася лише передачею знань, але й була спрямована на формування у молоді глибокої усвідомленості про своє місце в історії та майбутньому України [48, с. 103].

Отже, після поразки Української національної революції та встановлення польського контролю над Західною Україною С. Томашівський продовжив свою

діяльність у складних умовах еміграції, де зберігав свою наукову та інтелектуальну активність, зокрема зосередившись на підтримці української національної ідентичності. В умовах вигнання він працював як історик, публіцист, а також активно долучався до політичної діяльності серед української еміграції, прагнучи відстоювати ідеї української державності.

Його публіцистична діяльність була спрямована на збереження національної свідомості українців та утвердження права на власну державу. Він особливо підкреслював важливість Галичини в контексті української визвольної боротьби, відстоюючи її значення як ключового регіону в боротьбі проти російської експансії.

Таким чином, попри політичні та географічні труднощі, еміграція не стала для С. Томашівського періодом згасання його діяльності. Його наукові праці та публіцистичні виступи значно сприяли збереженню національної ідентичності та формуванню концепції української державності серед еміграції, що мало важливе значення для подальших етапів боротьби за незалежність України.

РОЗДІЛ 2

Наукова спадщина

2.1 Дослідження середньовічної та нової доби

С. Томашівський зробив вагомий внесок у дослідження середньовічної та нової доби української історії, аналізуючи політичні, культурні та соціальні процеси, що мали значення для українського народу в ці періоди. Його праці в цій галузі є значущими для розуміння того, як українська ідентичність та державність формувалися в різні історичні епохи.

Зокрема, С. Томашівський дослідив розвиток державницької ідеї українців, зокрема в часи Київської Русі, Галицько-Волинської держави та пізніших періодів. Він простежив, як середньовічні держави України впливали на формування політичної думки і національної свідомості в новий час [4, с. 175–176]. На відміну від Київської Русі, Галицько-Волинське князівство постає перед дослідником як повноцінна українська держава. С. Томашівський в дослідженні «Українська історія. I. Старинні і середні віки», розглядаючи її як першу унію українського уряду, пише, що унія Володимира й Галича була першою частиною ідеї всього українського уряду [11, с. 102].

Власне, неможливо не погодитися з тим, що Галицько-Волинська земля, як політична і культурна спадкоємиця Київської Русі, забезпечила продовження самостійного територіального життя українсько-руських земель протягом століття після занепаду Києва [65, с. 86].

С. Томашівський у відкритому листі до В. Липинського «Про ідею, героїв і політику» згадує про історію державницьких амбіцій у Галицько-Волинській державі, причини її зародження та занепаду в різні періоди української історії [15, с. 115].

На думку історика У. Кошетар в роботі «Українська греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Галичини (1900–1939 рр.)», «держава фізично створює національну ситуацію і дбає про матеріальний добробут своїх

підданих, Греко-Католицька Церква підтримує міжнародні культурні зв'язки і формує душу народу». Згідно з теорією С. Томашівського, національний уряд України має включати монархію та дуумвірат греко-католицької церкви, тобто поєднання християнського та консервативного вчень [54, с. 342]. У своїй монографії «Історія України» С. Томашівський підтвердив, що перша українська держава була створена за часів Галицько-Волинського князівства. Основою цього вчення були земля, народ і перша національна держава України – Галицько-Волинське князівство [12, с. 66].

С. Томашівський підкреслював роль Галицько-Волинської держави як продовжувача традицій Київської Русі та вважав її важливим центром політичного та культурного життя українських земель після розпаду Київської Русі. Його дослідження допомогли окреслити місце Галицько-Волинської держави в історії не лише українських, але й центральноєвропейських держав. У своїх працях С. Томашівський активно використовував літописи, хроніки та інші середньовічні документи («Війна й Україна», «Бісмарк та Україна», «Влада й культура», «Історія Церкви на Україні», «Пам'яті творців Галицької державності», «Перший похід Б. Хмельницького в Галичину (Два місяці української політики 1648 р.)» та ін.), що дозволяло йому відтворити політичну та соціальну картину тогочасної України. Він критично аналізував ці джерела, виявляючи їхні тенденції та намагався створити об'єктивний погляд на історичні події, які часто були перекручені в інших працях того часу [59, с. 50].

С. Томашівський присвятив багато праць аналізу політичних та соціальних процесів на українських землях у складі Речі Посполитої («Під колесами історії» [9], «Галичина : політично-історичний нарис з приводу світової війни», «Західне пограниччє галицької держави між Карпатами та долішнім Сяном», «Схід і Захід: історично-політичний нарис»). Він детально досліджував вплив польської політики на українське суспільство, зокрема питання колонізації, утисків українського населення та релігійного протистояння [26, с. 260].

Особливу увагу він приділяв аналізу козацького руху, його ролі у боротьбі за національні та релігійні права українців. С. Томашівський досліджував

діяльність видатних козацьких лідерів, таких як Богдан Хмельницький («Перший похід Б. Хмельницького в Галичину (Два місяці української політики 1648 р.)»), та вплив козацьких повстань на суспільно-політичний устрій українських земель. Він розглядав Визвольну війну під проводом Хмельницького як важливий етап на шляху до української державності [28].

С. Томашівський також вивчав події, що відбувалися на українських землях після розділу між Польщею та Московією, зокрема на Правобережжі та Лівобережжі. Його праці охоплювали аналіз адміністративного устрою, економічного становища, а також ролі української шляхти та козацької старшини у формуванні політичної структури тогочасної України. С. Томашівський був одним із перших українських істориків, які застосовували критичний аналіз історичних джерел, прагнучи об'єктивності в дослідженні. Він розумів важливість достовірності джерел та намагався уникати міфологізації української історії. Цей підхід був характерним для європейської історіографії того часу і допоміг закласти основи наукового підходу в українських дослідженнях [53, с. 105].

У своїх працях С. Томашівський часто порівнював розвиток України з іншими європейськими країнами. Він аналізував політичні, економічні та соціальні процеси в Україні у світлі загальноєвропейських тенденцій, що дозволяло краще зрозуміти місце України у світовій історії. Це сприяло інтеграції української історії в європейський контекст і підкреслювало її унікальність.

Одним із центральних ідей у науковій спадщині С. Томашівського було бачення безперервності розвитку української державності від Київської Русі до козацької доби та новітньої історії («Війна й Україна», «Бісмарк та Україна», «Влада й культура», «Історія Церкви на Україні», «Пам'яті творців Галицької державності», «Перший похід Б. Хмельницького в Галичину (Два місяці української політики 1648 р.)» та ін.). Він наголошував на тому, що українці мають історичне право на державність, яке ґрунтується на століттях боротьби за незалежність та збереження національної культури [32, с. 37].

Як редактор історичних видань НТШ, С. Томашівський сприяв систематизації та публікації наукових досліджень з української історії. Він

координував роботу істориків, заохочуючи до глибокого вивчення як середньовічної, так і новітньої історії України [34, с. 33–34].

Його науковий підхід до аналізу джерел, прагнення до об'єктивності та інтеграція української історії в європейський контекст вплинули на подальший розвиток української історіографії. Наукова спадщина С. Томашівського є важливою складовою української історіографії, яка охоплює дослідження середньовічної та нової доби. Його критичний підхід до аналізу джерел, вивчення політичних та соціальних процесів на українських землях і прагнення відобразити безперервність розвитку української державності зробили його одним із провідних українських істориків свого часу. Його праці залишаються цінним джерелом для вивчення української історії та важливим внеском у розвиток української науки [53, с. 105].

Отже, С. Томашівський зробив значний внесок у дослідження середньовічної та нової доби української історії, відіграючи ключову роль у формуванні наукових підходів до вивчення політичних, культурних та соціальних процесів, які мали важливе значення для розвитку української нації. Його дослідження охоплюють періоди, коли українці формували свої державні традиції та національну ідентичність, та дають можливість глибше зрозуміти шляхи еволюції української державності через століття.

Однією з основних тем його наукової спадщини є розвиток державницької ідеї українців у середньовіччі, починаючи з Київської Русі і до Галицько-Волинської держави. Особливу увагу С. Томашівський приділяв аналізу Галицько-Волинського князівства, яке він вважав продовженням традицій Київської Русі і першим важливим етапом у створенні української держави. Його твердження, що Галицько-Волинське князівство стало основою для подальшої національної та політичної самостійності, дозволяють розглядати це князівство як фундамент, на якому будувалася політична і культурна спадщина України. За його версією, унія Володимира і Галича стала першим кроком до формування загальноукраїнського уряду, що стало важливим етапом у розвитку української політичної ідеї [11, с. 140–144].

Крім того, наукове дослідження С. Томашівського не обмежувалося лише історією середньовіччя, він також активно займався аналізом подій нової доби, зокрема, політичних і соціальних процесів, що відбувалися на українських землях у складі Речі Посполитої та в період козаччини. Його робота над вивченням впливу польської політики на українське населення, аналізом релігійного протистояння, а також дослідженням козацьких повстань дозволяють зрозуміти глибину соціальних і політичних змін, що відбувалися в Україні, і визначити їх значення для подальшого розвитку національної ідентичності [28].

Особливу увагу в його працях заслуговує вивчення Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького, яку С. Томашівський вважав важливим етапом на шляху до української державності («Перший похід Б. Хмельницького в Галичину (Два місяці української політики 1648 р. »). Його дослідження козацького руху та його ролі в боротьбі за національні та релігійні права українців дозволяють побачити глибокі політичні й культурні процеси, які сприяли формуванню самостійності українського народу в умовах зовнішнього тиску та внутрішніх суперечностей [5, с. 65–81].

С. Томашівський не лише вивчав українську історію, а й активно працював над її інтерпретацією у контексті загальноєвропейських тенденцій. Він порівнював розвиток України з іншими європейськими країнами, що дозволяло глибше розуміти місце України в європейському політичному та культурному просторі. Таким чином, він сприяв інтеграції української історії в загальноєвропейський контекст, підкреслюючи унікальність українського шляху.

Важливою частиною спадщини С. Томашівського є його роль як редактора історичних видань НТШ («Записки Наукового товариства ім. Шевченка»), де він сприяв систематизації та публікації наукових досліджень з української історії. Це допомогло сформувати нову парадигму в українській історіографії, яка включала критичний аналіз джерел, глибоке вивчення політичних і соціальних процесів та інтеграцію української історії в європейський контекст [54, с. 350].

Отже, наукова спадщина С. Томашівського є надзвичайно важливою для розуміння української історії та розвитку національної свідомості. Його праці є не

тільки цінними джерелами для вивчення середньовічної та нової доби української історії, але й важливим внеском у загальноєвропейську науку, що сприяло інтеграції українського історичного процесу в світову історіографію. С. Томашівський залишив значний слід у розвитку української науки, і його дослідження є важливими для подальших поколінь, які прагнуть зрозуміти історію та національну ідентичність України.

2.2 Новітня історія України в працях Степана Томашівського

С. Томашівський активно досліджував новітню історію України, зокрема події XIX – початку XX століття, коли національно-визвольний рух українців набував нового масштабу і став більш організованим. С. Томашівський аналізував політичні, соціальні та культурні процеси, що відбувалися в українському суспільстві на тлі великих змін у Європі та світі [6, с. 15; 21, с. 11].

С. Томашівський приділяв значну увагу процесу відродження національної свідомості серед українців у XIX ст. Він досліджував діяльність ключових діячів української культури та політики, які сприяли пробудженню національної ідеї серед українського народу.

У своїх працях він аналізував формування національних культурних інституцій, таких як Наукове товариство імені Шевченка, і їхню роль у розвитку української освіти, науки та літератури. Він вважав, що ці організації сприяли зміцненню національної ідентичності українців і закладали підґрунтя для майбутньої політичної боротьби [83, с. 85].

С. Томашівський досліджував політичну ситуацію на українських землях, що були поділені між російською імперією (Наддніпрянська Україна) та Австро-Угорщиною (Галичина, Буковина, Закарпаття). Він розглядав вплив імперських політик на українське населення, зокрема процеси асиміляції, русифікації та колонізації, які перешкоджали розвитку української мови, культури та національної свідомості [2, с. 308–309].

С. Томашівський підкреслював, що саме в Галичині розвинулися важливі національні інституції, які стали опорою для збереження української ідентичності.

С. Томашівський присвятив значну увагу аналізу подій Української національної революції, коли після розпаду Російської імперії українці намагалися створити власні державні утворення, зокрема Українську Народну Республіку (УНР) та Західноукраїнську Народну Республіку (ЗУНР). Він детально досліджував причини виникнення цих республік, внутрішньополітичні конфлікти та боротьбу за незалежність в умовах агресії з боку більшовицької Росії, Польщі та інших сусідніх держав [6, с. 109].

У своїх працях С. Томашівський наголошував на важливості Акту Злуки 22 січня 1919 року, коли було проголошено об'єднання УНР та ЗУНР в єдину українську державу. Хоча він визнавав, що це об'єднання мало багато викликів та не вдалося реалізувати повною мірою через складні міжнародні та внутрішні обставини, він вважав його важливим символом прагнення українців до соборності [38].

С. Томашівський критично аналізував політику Польщі щодо Західної України після завершення Першої світової війни. Він розглядав польську політику як загрозу для збереження української національної ідентичності та права на самовизначення. На його думку, українсько-польський конфлікт, зокрема війна за Галичину, став одним із ключових чинників, які ускладнили реалізацію ідеї української незалежності. Крім того, він розглядав більшовицьку політику щодо України як спробу встановлення контролю над українськими територіями та підриву української державності. С. Томашівський критично ставився до політики радянської влади, яка, на його думку, знищувала національні інституції та культурні надбання українців.

С. Томашівський наголошував на особливій ролі української інтелігенції в процесі національного відродження та боротьби за незалежність. Він вважав, що інтелігенція повинна відігравати роль «будителів» нації, розвиваючи наукові та культурні інституції, а також формуючи ідеологічні основи для побудови української держави [47, с. 451–452].

У своїх працях він підкреслював, що саме завдяки зусиллям українських інтелектуалів, таких як Микола Міхновський [7, с. 75–84], Михайло Грушевський,

Володимир Винниченко, Симон Петлюра та інших, в українців з'явилося розуміння важливості державності та необхідності боротьби за свої права. С. Томашівський бачив у цьому важливий моральний і культурний обов'язок, що став визначальним для успіху національного руху.

Наукові дослідження С. Томашівського з новітньої історії України мають велике значення для розуміння процесів, які відбувалися на українських землях у кінці XVIII – на початку XX століття. Його роботи акцентували увагу на ролі українського національного відродження, впливі імперських політик на українське суспільство та боротьбі за українську державність під час революції 1917–1921 рр. С. Томашівський прагнув не лише описати історичні події, але й знайти в них уроки для майбутніх поколінь, підкреслюючи значення національної єдності та дипломатичних зусиль у досягненні незалежності [14].

Зокрема, «Українська історія. Старинні і середні віки» – це одна з його вихідних праць, де С. Томашівський розглядає історію українського народу, зокрема західноукраїнських земель, і доводить їхнє право на незалежне створення та розвиток у рамках власної держави [11, с. 13].

«Українсько-польські взаємини в історичній перспективі» – у цій праці С. Томашівський аналізує відносини між українцями та поляками, причини конфліктів та можливості шляхи їхнього розв'язання. Він підкреслює важливість діалогу та співпраці між двома народами [28].

Отже, С. Томашівський активно досліджував новітню історію України, зокрема період кінця XIX – початку XX ст., коли національно-визвольний рух українців став більш організованим і набув нового масштабу. Його праці дають глибоке розуміння політичних, соціальних і культурних процесів, що відбувалися на українських землях на тлі великих змін у Європі та світі. Це важливий етап у розвитку української національної ідентичності та боротьби за незалежність, і С. Томашівський виступив одним з перших науковців, які детально і всебічно аналізували цей період.

Зокрема, С. Томашівський приділяв велику увагу процесу відродження національної свідомості серед українців у XIX ст. Він глибоко вивчав діяльність

основних діячів української культури та політики того часу, таких як Тарас Шевченко, Іван Франко, Михайло Драгоманов та інші, які сприяли формуванню національної ідеї та поглибленню національної свідомості серед українського народу. Важливим аспектом його досліджень є аналіз діяльності таких культурних і наукових інституцій, як Наукове товариство імені Шевченка, які відіграли вирішальну роль у розвитку української освіти, літератури та науки. С. Томашівський вважав, що ці інституції стали основою для зміцнення національної ідентичності українців і створили необхідні умови для подальшої політичної боротьби за незалежність.

Також науковець досліджував політичну ситуацію на українських землях, що були поділені між різними імперіями – Російською імперією (Наддніпрянська Україна) та Австро-Угорщиною (Галичина, Буковина, Закарпаття). Він акцентував увагу на негативному впливі імперських політик, таких як асиміляція, русифікація та полонізація, що перешкоджали розвитку української мови, культури та національної свідомості. Однак, попри ці труднощі, саме в Галичині виникли важливі національні інституції, які стали опорою для збереження української ідентичності [14].

Однією з ключових тем в дослідженнях С. Томашівського стала Українська національна революція 1917–1921 рр., яка стала кульмінацією боротьби українців за державну незалежність. Він детально аналізував події, пов'язані з утворенням Української Народної Республіки (УНР) та Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР), а також внутрішньополітичні конфлікти, які виникли на фоні агресії з боку більшовицької Росії, Польщі та інших сусідніх держав. С. Томашівський підкреслював, що Акт Злуки 22 січня 1919 р., який проголосив об'єднання УНР та ЗУНР в єдину українську державу, став важливим символом прагнення українців до соборності. Хоча це об'єднання не вдалося реалізувати повною мірою через складні внутрішні та зовнішні обставини, С. Томашівський вважав його важливим кроком у процесі формування української державності [8, с. 17].

Важливим аспектом його наукових розвідок була також критика політики

Польщі щодо Західної України після завершення Першої світової війни. С. Томашівський розглядав польську політику як загрозу для збереження української національної ідентичності, зокрема у контексті боротьби за Галичину, що ускладнювало реалізацію ідеї української незалежності. Крім того, він критикував більшовицьку політику, яка, на його думку, прагнула до повного контролю над українськими територіями, знищуючи національні інституції та культурні здобутки українців.

Однією з центральних ідей його наукових праць була роль української інтелігенції у національному відродженні та боротьбі за незалежність. С. Томашівський вважав, що інтелігенція повинна відігравати роль «будителів» нації, формуючи культурні та наукові інститути, а також ідеологічні основи для побудови української держави. Саме завдяки зусиллям таких діячів, як Михайло Грушевський, Володимир Винниченко, Симон Петлюра, серед українців з'явилося розуміння важливості боротьби за державність та самовизначення.

Наукові праці С. Томашівського про новітню історію України мають важливе значення для розуміння процесів, які відбувалися на українських землях у кінці XIX – на початку XX ст. Його роботи допомагають побачити не тільки розвиток національного руху, а й складність боротьби за незалежність, зокрема в умовах зовнішньої агресії та внутрішніх протиріч. С. Томашівський прагнув не тільки описати події, але й надати уроки для майбутніх поколінь, підкреслюючи важливість національної єдності, дипломатичних зусиль та боротьби за свою державу.

2.3 Церковно-релігійна історія у творчому доробку вченого.

С. Томашівський приділяв значну увагу церковно-релігійній історії, вважаючи, що церква відігравала важливу роль у формуванні української національної свідомості. Він досліджував розвиток релігійних інституцій, їхній вплив на суспільство та національну ідентичність українців, зокрема в умовах політичного тиску з боку сусідніх держав.

Праця С. Томашівського «Історія Церкви на Україні» є однією з важливих

робіт, що присвячені розвитку християнства та церковних інституцій на українських землях. С. Томашівський, як історик, розглядав історію церкви не лише як релігійну, а й як невід'ємну частину політичного та культурного життя українського народу [3, с. 6].

Зокрема, він досліджував процес християнізації на українських землях, акцентуючи увагу на перших спробах поширення християнства за часів княгині Ольги та князя Володимира Великого, а також на значенні хрещення Русі 988 року, яке стало важливим етапом у культурній інтеграції Київської Русі до християнської Європи. Для С. Томашівського, хрещення Русі не було лише релігійним обрядом, а й політичним актом, який значно зміцнив зв'язки Київської Русі з християнськими державами.

Окремо він зупинявся на важливих етапах церковної історії, таких як Берестейська унія 1596 р., що стала основою для створення греко-католицької церкви в Україні. С. Томашівський підкреслював важливість цієї події для розвитку церковної та національної ідентичності, а також аналізував наслідки розколу серед українців, який виник через її укладання. Водночас, він звертав увагу на політичні та культурні фактори, що визначали цю подію та її вплив на подальший розвиток церковного життя в Україні [34, с. 35–36].

Таким чином, «Історія Церкви на Україні» є не лише своєрідним нарисом історії релігії, але й глибоким аналізом політичних та культурних процесів, що відбувалися в Україні в різні історичні етапи. Роботи С. Томашівського у цій сфері стали важливим внеском у розуміння взаємозв'язку релігії, політики та культури, а також ролі церкви у формуванні української національної ідентичності. В цій праці С. Томашівський детально описує перші спроби християнізації на українських землях, зокрема в період правління княгині Ольги та князя Володимира Великого. Хрещення Русі 988 року він трактує як подію, що сприяла культурному об'єднанню Київської держави з християнською Європою.

С. Томашівський розглядав роль церкви в умовах політичної нестабільності після розпаду Київської Русі. Одна з ключових тем праці є Берестейська унія 1596 р., яка створила нову гілку християнства в Україні – греко-католицьку

церкву. С. Томашівський підкреслює, що унія викликала значний спротив і розкол серед українців, остання частина населення залишилася вірною православ'ям.

Праця «Історія Церкви на Україні» стала місцем поза українською історіографією, бо С. Томашівський аналізував не тільки релігійні аспекти, але й політичні та культурні впливи церкви на життя українського народу [3].

С. Томашівський активно підкреслював, що церква в Україні завжди була не лише духовною інституцією, а й важливим політичним і культурним центром. Це видно в його аналізі Берестейської унії 1596 р., яка стала важливою віхою в історії української церкви та мала значний вплив на розвиток національної ідентичності. Він розглядав цю подію як складний процес, що не лише визначав релігійне життя, а й мав політичне і культурне значення для майбутнього розвитку українського народу [28].

С. Томашівський звертав увагу на те, як церква впливала на культуру, освіту і національну свідомість. За його спостереженнями, релігійні інституції в Україні часто виступали як форми захисту національної ідентичності в умовах політичного тиску з боку сусідніх держав, зокрема Польщі та Росії. Наприклад, греко-католицька церква в Галичині стала важливим елементом збереження української культури та національних традицій, виступаючи своєрідним оплотом українського національного руху в XIX столітті [10, с. 56].

Таким чином, С. Томашівський створив роботу, яка аналізує церкву не лише як релігійну організацію, але й як важливу складову політичного і культурного життя, що дозволяє краще зрозуміти роль релігії у формуванні національної свідомості і державності українського народу.

Церковно-релігійна історія займала важливе місце у творчому доробку С. Томашівського, оскільки він вважав релігію та церкву ключовими чинниками у формуванні української національної свідомості та державності. У своїх наукових працях С. Томашівський приділяв увагу аналізу ролі церкви в суспільно-політичному житті українців, її впливу на культурний розвиток та збереження національної ідентичності. Він також досліджував конфесійні питання, які визначали внутрішню і зовнішню політику українських земель у різні історичні

періоди.

Греко-католицька церква, яка домінувала в Галичині після укладення Берестейської унії, стала важливою темою досліджень С. Томашівського. Він аналізував її роль як духовного і національного центру для українців, особливо в умовах Австро-Угорщини [11, с. 25].

С. Томашівський відзначав, що у XIX ст. греко-католицька церква сприяла розвитку українського національного руху в Галичині. Вона підтримувала освіту, культурні ініціативи та національне пробудження, створюючи умови для збереження української мови та культури в регіоні. Церква виступала як важливий чинник, який об'єднував українців в умовах польського та австрійського впливу.

Церковно-релігійна історія у творчому доробку С. Томашівського була важливою складовою його загального наукового внеску. Він глибоко досліджував вплив церкви на формування національної ідентичності українців, роль релігійних інституцій у суспільно-політичному житті та значення церковних поділів для українського національного руху. С. Томашівський розумів, що без духовного виміру неможливо повноцінно осмислити історію українського народу, і тому його роботи стали цінним джерелом для вивчення ролі церкви в українському суспільстві [3, с. 9].

С. Томашівський приділяв значну увагу церковно-релігійній історії, вважаючи церкву важливим фактором у формуванні української національної свідомості. Він глибоко досліджував розвиток релігійних інституцій, їхній вплив на суспільство та національну ідентичність українців, особливо в умовах політичного тиску з боку сусідніх держав. У своїх працях С. Томашівський акцентував на важливості церкви як духовного та культурного осередку, який визначав значення національної єдності [3, с. 12].

Однією з важливих праць С. Томашівського є «Історія Церкви на Україні», де він описує християнське зростання на українських землях, зокрема в період княгині Ольги та князя Володимира Великого, а також трактує хрещення Русі 988 року як важливу подію, що сприяла інтеграції Київської держави в християнську

Європу. Цей момент став основою для культурного і релігійного розвитку українських земель. Крім того, С. Томашівський звертав увагу на роль церкви в період політичної нестабільності після розпаду Київської Русі [3, с. 32].

Особливу увагу в своїх дослідженнях він приділяв Берестейській унії 1596 року, яка спричинила створення греко-католицької церкви в Україні. С. Томашівський вважав цю подію важливою як для релігійного, так і для національного розвитку українців, підкреслюючи, що вона викликала значний спротив серед православного населення. Водночас він відзначав роль греко-католицької церкви як важливого інституту для збереження української національної ідентичності.

Зокрема, у своїх працях С. Томашівський акцентував увагу на важливості греко-католицької церкви в Галичині в XIX ст. Вона стала духовним і національним центром, підтримуючи українську національну ідею в умовах польського та австрійського впливу. Греко-католицька церква сприяла розвитку освіти, культурних ініціатив, національного відродження і збереженню української мови та культури в цьому регіоні. Таким чином, церква виявилася не лише релігійним, але й важливим національним чинником, що сприяло єдності українців у складних політичних умовах [5, с. 68].

Важливим аспектом наукової діяльності С. Томашівського було дослідження церкви як важливої складової в формуванні національної ідентичності та її ролі в суспільно-політичному житті українців. С. Томашівський підкреслював, що церква відігравала ключову роль у підтримці українського національного руху, зокрема через свою роль у культурному і духовному об'єднанні народу. Його наукові праці стали важливим джерелом для вивчення зв'язку між релігією, культурою та національною свідомістю українців. Загалом, церковно-релігійна історія займає важливе місце в науковій спадщині С. Томашівського. Його дослідження показують, як церква і релігія були невід'ємними частинами культурної та політичної історії українського народу, а також відіграли вирішальну роль у формуванні та збереженні української національної ідентичності.

РОЗДІЛ 3

Важливість виховних заходів у формуванні в школярів розуміння ролі національних лідерів в історії

Школа повинна бути закладом, що поєднує державні та громадські інтереси, організовуючи свою діяльність відповідно до національних традицій та культури. Важливим аспектом є те, щоб програми, форми та методи роботи школи відповідали національно-культурним потребам України, її розвитку як незалежної держави.

Основним завданням школи є формування освіченої, свідомої особистості з чіткою громадською позицією, здатної адаптуватися до вимог сучасного світу та приймати важливі життєві рішення. Згідно з українським законодавством, зокрема в Законі України «Про загальну середню освіту», визначено важливі завдання освітнього процесу, зокрема, виховання громадянина, який є патріотом своєї країни, готовим до подальшого навчання та праці. Завдання також включають формування особистості, яка свідомо ставиться до своїх обов'язків, з повагою до національних цінностей та принципів здорового способу життя [73].

Програма патріотичного виховання акцентує увагу на утвердженні високих моральних стандартів, розвитку політичної культури та трудової моралі, а також на попередженні негативних явищ, таких як злочинність, насильство та пропаганда шкідливих звичок серед молоді.

Концепція національного виховання дітей і молоді визначає завдання, що спрямовані на виховання гармонійно розвинутої, освіченої особистості, яка має глибоке розуміння своїх громадянських обов'язків та високу духовність. Така особистість повинна бути носієм кращих традицій національної і світової культури, здатною до постійного самовдосконалення. Виховний процес нерозривно пов'язаний з навчанням, що включає освоєння не тільки наукових знань, а й культурних здобутків. Вихователь має добре розуміти індивідуальні особливості учнів, їх потреби та можливості, щоб забезпечити гармонійний розвиток кожної дитини [35].

Пріоритетом у виховному процесі є розвиток особистості, здатної до саморозвитку та самореалізації. Такі якості, як орієнтація на загальнолюдські цінності та глибоке розуміння культурних традицій, є основою для формування гармонійно розвиненої особистості, яка може втілювати свої потенціали у суспільстві. Успішність виховання значною мірою залежить від взаємодії між вчителем та учнем, що повинна будуватися на принципах співпраці та партнерства [44, с. 33–34; 67, с. 78].

Важливим аспектом є те, що як вчитель, так і учень мають рівні права та можливості для участі в процесі навчання і виховання. Тому потрібно зосереджуватися на стимулюванні внутрішньої активності учнів, їх зацікавленості у спільній діяльності, що стосується виховних завдань. Водночас одним із шляхів підвищення ефективності виховної роботи є впровадження нових методів та форм виховання, пошук розвиваючих технологій. Це дозволяє створювати нові підходи до навчання та виховання, що відповідають сучасним вимогам і потребам суспільства [39, с. 509–510].

Виховна робота охоплює різні напрями, серед яких:

- Громадянське виховання має на меті сформувати свідомого громадянина, патріота, професіонала, здатного активно брати участь у розвитку демократичного суспільства. Важливо формувати в учнів особистісні якості, які сприятимуть розвитку критичного мислення та демократичних переконань.

- Родинно-сімейне виховання орієнтується на гармонійний розвиток дитини в родині, виховання поваги до сімейних цінностей, формування моральних принципів. Це включає активну участь дітей у родинних традиціях та побуті, важливість сімейних свят та виховання національної самосвідомості.

- Військово-патріотичне виховання спрямоване на підготовку молоді до захисту Батьківщини, формування морально-волевих якостей, таких як мужність та стійкість. Важливими завданнями є виховання готовності до самопожертви та підтримка позитивного світогляду щодо сучасних подій.

- Трудове виховання орієнтоване на розвиток творчої та працелюбної особистості, готової до життя в умовах ринкової економіки. Виховання

дисциплінованості, організованості та бережливого ставлення до ресурсів є основою для успішної праці в майбутньому.

– Художньо-естетичне виховання формує основи естетичної культури та світогляду, розширює горизонти учнів у галузі мистецтва, музики, архітектури та ремесел. Виховання художнього смаку та прагнення до краси допомагає школярам не тільки в розвитку, а й у внесенні прекрасного в повсякденне життя [46, с. 151–154].

Моральне виховання має на меті формування в учнів чітких моральних орієнтирів, що забезпечують поведінку згідно з нормами та цінностями, прийнятими в суспільстві. Воно сприяє вихованню патріотизму, колективізму, дисципліни та громадянської відповідальності. Одним з головних завдань є створення середовища, де учні зможуть вчитися шанувати людську гідність, справедливість, чесність і інші фундаментальні моральні принципи, що складають основу духовного життя суспільства [71].

Моральне виховання формує цілісну особистість, яка володіє не тільки теоретичними знаннями, а й практичними навичками, необхідними для добрих і чесних вчинків у повсякденному житті. Зокрема, це виховання на основі гуманістичних рис, таких як доброта, чуйність, толерантність, і відповідальність за свої вчинки.

Екологічне виховання займається підготовкою молоді до розуміння важливості охорони природи. Це виховання взаємозв'язку між природою і суспільством, формування у дітей відповідальності за навколишнє середовище, а також розвиток свідомого ставлення до природи як до безцінного ресурсу, який слід зберігати і захищати. Залучення учнів до активних дій з охорони навколишнього середовища сприяє розвитку в них почуття належності до природи та бажання піклуватися про її збереження [20, с. 2–3].

Програма «Формування здорового способу життя» орієнтована на фізичний розвиток учнів, покращення їх здоров'я та забезпечення гармонії між тілом і духом. Важливою складовою є пропаганда здорового способу життя, регулярних

занять фізкультурою, дотримання правильного режиму дня та харчування, а також навчання дітей надавати допомогу собі у критичних ситуаціях [70, с. 182].

Превентивне виховання спрямоване на попередження злочинності та негативних соціальних явищ. Зокрема, воно включає формування правової свідомості у учнів, виховання почуття справедливості, активної позиції щодо порушників законів. Підвищення правової культури учнів є основою для їх участі в суспільному житті, а також для формування здорових соціальних взаємин у школі та поза її межами. Воно також включає профілактичну роботу щодо запобігання наркозалежності, алкоголізму та інших хвороб, що передаються статевим шляхом, а також правильне статеве виховання та психологічну підтримку дітей із девіантною поведінкою [19, с. 38].

Одним із ключових аспектів виховання є стимулювання творчого розвитку особистості учня. Це охоплює розвиток його пізнавальних інтересів, креативного потенціалу, а також сприяння вмінню розв'язувати проблеми у різних сферах – від науково-технічної до художньої творчості. Важливо, щоб учні могли виявляти свої таланти і розвивати їх у різних галузях, що дозволяє їм досягати успіхів у наукових, технічних та культурних ініціативах [77].

Основними шляхами розвитку дитячих обдарувань є належно організований навчально-виховний процес, раціональна організація позаурочних заходів та ефективна співпраця між сім'єю та школою. Ці напрямки взаємопов'язані, створюючи цілісну систему виховання, яка спрямована на формування всебічно розвиненої особистості – вільної, гуманної, творчо зрілої, фізично досконалої, громадянської відповідальної, ініціативної і активної людини, здатної вирішувати складні життєві проблеми, яка готова до самопізнання та самовдосконалення.

Процес виховання є складним і багатоаспектним, і він реалізується через різноманітні форми роботи, що залежать від завдань виховного процесу та вікових особливостей учнів. Залежно від змісту та специфіки завдань виховної роботи, можуть бути застосовані різні форми виховання:

1. Інформаційно-масові форми, такі як дискусії, конференції, інтелектуальні аукціони, ринги, «жива газета», вечори, подорожі до джерел рідної культури, історії, держави і права.
2. Діяльнісно-практичні групові форми – творчі групи, екскурсії, свята, ігри-драматизації, ярмарки, народні ігри, олімпіади.
3. Інтегративні форми, як-от шкільні клуби, фестивалі, гуртки, асамблеї, які об'єднують учнів на основі спільних інтересів, що стосуються культури, традицій, політики та права.
4. Діалогічні форми, такі як бесіди та міжрольове спілкування.
5. Індивідуальні форми, наприклад, доручення, творчі завдання, індивідуальні звіти та консультації.
6. Наочні форми, зокрема шкільні музеї, виставки дитячої творчості, книжкові виставки, тематичні стенди [70, с. 64–65].

Однією з основних ролей у виховному процесі є роль класного керівника, який не тільки організовує навчально-виховну роботу, але й забезпечує взаємодію з учнями, їх батьками, іншими вчителями, громадськими організаціями та організовує позаурочні заходи. Класний керівник є першим наставником, консультантом і організатором виховної роботи в класі [40, с. 148–149].

Важливою частиною роботи класного керівника є планування та координація виховної роботи з урахуванням індивідуальних особливостей учнів, їх нахилів та інтересів. Також класний керівник активно працює над розвитком учнівського самоврядування, створюючи умови для активної участі учнів у прийнятті рішень, що стосуються їх життя, а також організовує змістовне дозвілля та профілактичні заходи щодо правопорушень та бездоглядності. Класний керівник також відповідає за безпосередню організацію шкільного самоврядування, яке є важливою умовою для залучення учнів до активної громадської діяльності. Шкільне самоврядування допомагає учням розвивати організаторські здібності, ініціативність, відповідальність, самокритичність, вміння планувати роботу, розподіляти обов'язки та координувати дії всередині шкільного активу [45, с. 24].

Участь у самоврядуванні сприяє формуванню у учнів активної громадянської позиції та навичок взаємодії в колективі. Однією з важливих форм роботи є класні години або години спілкування, які проводяться регулярно і є важливими для створення здорового морального клімату в класі. Ці години сприяють розвитку комунікативних навичок учнів, а також дають можливість вирішувати нагальні питання, які стосуються життя класу та школи.

Завдяки цілісному підходу до виховного процесу, інтеграції різних форм роботи та розвитку самоврядування, школа сприяє всебічному розвитку кожного учня, формуючи в ньому не лише знання, але й моральні орієнтири, громадянську відповідальність та ініціативу. До організації виховної роботи в школі потрібно підходити з особливою увагою, вибираючи оптимальні форми для кожного конкретного навчального закладу з урахуванням контингенту учнів, місцевих традицій та звичаїв [73].

Ефективність виховної діяльності значною мірою залежить від співпраці з громадськими організаціями, які мають неполітичний характер і визнаються державою. Згідно з українським законодавством, утворення та діяльність політичних партій, релігійних організацій та воєнізованих формувань у закладах загальної середньої освіти забороняється, що забезпечує нейтральність навчального процесу від політичних і релігійних впливів [70, с. 68].

Шкільні музеї, як одна з важливих форм виховної роботи, відіграють важливу роль у формуванні національної свідомості та громадянських якостей учнів. Вони забезпечують збереження духовної єдності поколінь, а також є місцем для розвитку творчих інтересів. Музеї в школах можуть бути різного профілю: історичні, краєзнавчі, природничі, літературні, етнографічні та інші. Вони проводять освітньо-виховну роботу серед учнів, організують екскурсії, дослідницьку діяльність і виставки, що поглиблюють знання учнів про історію та культуру рідного краю [37, с. 65–66].

Виховання в сім'ї є основою розвитку дитини. Закон України «Про освіту» визначає батьківську відповідальність за фізичне та психічне здоров'я дітей, а також за створення умов для їхнього розвитку. Тісна співпраця між сім'єю та

школою є ключовим фактором у вихованні дітей, і ефективність цієї співпраці залежить від організації роботи з батьками. Пропаганда педагогічних знань серед батьків, організація тренінгів та консультацій допоможуть підвищити педагогічну грамотність батьків і забезпечити правильне виховання дітей вдома [73].

В умовах соціально-економічної та політичної нестабільності в країні, школа має величезну роль у попередженні негативних явищ, таких як злочинність, наркоманія, пияцтво, а також у боротьбі з дитячою бездоглядністю та бродяжництвом. Профілактична робота, спрямована на здоровий спосіб життя, допомога учням, що мають відхилення в поведінці, а також надання психологічної підтримки є важливою частиною виховного процесу в сучасній школі [51, с. 60].

У випадку з обраною нами темою національні лідери – це є ті флагмани історії, які формують в учнях почуття гідності, успіху та патріотизму. Виховні заходи, які є присвяченими скажімо формуванню Легіону УСС (де зокрема служив і С. Томашівський), боротьбі УВО з польською окупацією 1920-х – 1930-х рр., акції УПА супроти окупаційних режимів в 1940 – 1950-х рр. та інші теми є гідним прикладом для наслідування. У випадку особистостей обрана нами тема є співставною з такими постатями як Є. Коновалець, С. Петлюра, багато в чому дотичним до Д. Донцова, є антиподом М. Грушевського в низці його концепцій, але багато в чому солідарний з В. Липинським. Зокрема, при аналізі діяльності гетьманів України є доречним порівняння думок обох істориків про них.

Уроки повномасштабного вторгнення диктують нам потребу у посиленні виховних заходів крізь призму історії. Саме через виховні заходи про вагомість національних героїв в історії діти глибше шукатимуть свою роль у суспільстві. Чи це концепція В. Липинського, чи певні погляди С. Томашівського або Д. Донцова – це не так важливо. Скорше при обговоренні проблема появи, формування і фінальних результатів діяльності того чи іншого українського національного лідера діти мають винести для себе як позитивні, так і негативні аспекти діяльності.

В межах виховних заходів важливо дотримуватись як регламенту, так і якісної кореляції з сучасністю. З врахування того, що це героїко-патріотична діяльність – це і потреба в якісному доповненні художніми та документальними фільмами, численними ілюстраціями, матеріалами картографії, вирізками з газет та витягами з історичних документів. Окрім того, що виховний захід має включати в себе і ряд ігор, завдань та вікторин, слід зауважити, що заходи повинні мати хронологічну логіку та бути нечастими. Звісно, що щотижня такий вид позакласної активності буде суттєвим навантаженням для учнів. З іншого боку, проводити тільки раз на 3-4 місяці або 2-3 рази в семестр – не варто. Тому і рекомендується проводити такий ряд заходів щомісячно [51, с. 62].

Національні лідери – це звісно і питання єдності в державі. Тому на прикладі різних історичних періодів завжди потрібно підкреслювати проблему національної єдності, глибинні причини доби Руїни (1657 – 1687), визвольних змагань 1917 – 1923 рр. та протиріччя між різними крилами ОУН та емігрантськими урядами України в 1930 – 1950-х рр. Можливо крізь обговорення цих національних та регіональних проблем можна буде зменшити конфліктність всередині класу. Окрім того, що діти за рахунок таких заходів можуть знайти для себе нове хобі, вони також відкривають в собі дар до ведення публічних диспутів і розкривають себе оратори перед широкою аудиторією [70, с. 100].

Отже ми бачимо, що виховні заходи, де ми показуємо їм історії національних лідерів – це ті цеглини, які формують в них якості сильних особистостей. Позашкільна виховна діяльність є допоміжним інструментом у формуванні в дітях лідерства і пошуку справжніх моральних авторитетів. Це особливо важливо тоді, коли є кореляція минулого і сучасного. На прикладі С.Томашівського і його монархічних концепцій можна побачити як і чому історична спадщина на теоретичному рівні може бути цілком практичною в сучасності. Окремо зауважимо, що без достатнього залучення якісних позакласних методів, той чи інший захід не нестиме користі усім учасникам процесу.

РОЗДІЛ 4

Інтеграція вивчення складових діяльності Степана Томашівського у виховні заходи з історії

Використання інтерактивних методів навчання під час вивчення постаті С. Томашівського на уроках історії, в позакласній та виховній роботі є важливим для формування глибокого розуміння ролі цього видатного історика та політичного діяча в історії України. Застосування інтерактивних методів дозволяє не тільки розкрити особистість С. Томашівського, але й сприяє розвитку критичного мислення та громадянської свідомості учнів. Через активну участь у дискусіях, аналізі джерел та постановці запитань до історичних подій, учні краще розуміють складність і значущість його діяльності, а також її вплив на розвиток національної ідентичності та державності України.

Метою інтерактивного навчання є активне залучення учнів до процесу навчання, покращення розуміння та запам'ятовування через участь, співпрацю та практичні дії. Інтерактивний метод навчання включає прийоми, які сприяють активній участі учнів, такі як дискусії, робота в групах, діяльність з розв'язання проблем та використання мультимедійних ресурсів [56, с. 94]. Приклади інтерактивних програм включають платформи онлайн-навчання з гейміфікованими елементами, віртуальні симуляції, інтерактивні вебінари та інструменти програмного забезпечення для спільної роботи, такі як Google Workspace і Microsoft Teams. Інтерактивні навчальні дії – це завдання, які вимагають активної участі учнів, наприклад групові обговорення, рольові ігри, вікторини, інтерактивні відео та практичні проекти [73].

Інтерактивне навчання є кращим, оскільки воно підвищує залученість учнів, покращує запам'ятовування, заохочує критичне мислення та робить навчання більш приємним і актуальним для реальних ситуацій. Інтерактивні методи сприяють активному залученню учнів до процесу навчання, розвивають критичне мислення та здатність аналізувати історичні події [72].

Інтерактивні методи навчання під час вивчення постаті С.Томашівського на уроках історії, в позакласній та у виховній роботі представлено в додатку Є. Також, необхідно виокремити у розгляді інтеграції вивчення складових діяльності Степана Томашівського у виховні заходи з історії інтерактивні лекції та обговорення. Зокрема, метод «запитання-відповідь» – під час проведення лекції про життя та діяльність С. Томашівського вчитель може використовувати цей метод, щоб залучити учнів до обговорення його внеску в розвиток української історіографії та політичної думки. Наприклад, учням можна ставити запитання, такі як: «Які події вплинули на формування політичних поглядів С. Томашівського?» або «Чому діяльність С. Томашівського була важлива для українського національного руху?». Це дозволяє учням самостійно робити висновки та формувати власні думки [64, с. 95].

Метод «запитання-відповідь» є ефективним інструментом для залучення учнів до активної участі в лекціях і сприяє глибшому розумінню матеріалу. Важливо, щоб питання були сформульовані таким чином, щоб стимулювати учнів до глибокого аналізу та рефлексії. Вчитель може задавати питання, які сприятимуть розвитку критичного мислення та формуванню власної точки зору учнів. Ось кілька прикладів таких питань:

«Як особисті обставини та історичні умови вплинули на формування політичних поглядів Степана Томашівського?» – це питання спонукає учнів замислитись над соціальними та політичними умовами, в яких жив С. Томашівський, зокрема, події його часу, такі як поділ України між різними імперіями, а також вплив національного руху. «Чому Степан Томашівський вважав важливим збереження української культурної ідентичності в умовах імперського тиску?» – це питання сприятиме аналізу важливості культурних інституцій та їхнього впливу на національне відродження в Україні.

«Які були головні труднощі в діяльності Степана Томашівського під час створення Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки?» – це питання допоможе учням зосередитись на політичних перипетіях і стратегічних виборах, з якими зіштовхувалися діячі національного

руху в той період.

«Чому саме діяльність Степана Томашівського стала ключовою для розвитку національної свідомості в Галичині та інших українських землях?» – через це питання учні матимуть змогу обговорити важливість його праць для збереження української національної ідентичності.

Після того, як учні дадуть свої відповіді на питання, вчитель може заохотити їх до дискусії та взаємного обміну думками. Для цього можна ставити уточнюючі або контрпитання, що дозволяють краще зрозуміти точки зору інших учнів.

«Яким чином ви думаєте, що політична ситуація в Австро-Угорщині і Російській імперії впливала на національний рух в Україні?»

«Як ви вважаєте, чи достатньо було культурних ініціатив для досягнення політичної незалежності України, чи потрібні були інші фактори?»

Завдяки цьому учні не лише відповідають на запитання, а й розвивають навички аргументації та вміння слухати думки інших, що є важливим аспектом у навчальному процесі [61, с. 36–37].

В кінці заняття вчитель може запропонувати учням підсумувати отриману інформацію за допомогою кількох запитань:

«Яке з питань вам було найскладніше відповісти, і чому?» – це питання дозволить учням осмислити, які аспекти життя та діяльності С. Томашівського були найбільш важкими для розуміння або вивчення.

«Як ви оцінюєте значення його праць для сучасної України?» – це питання спонукає учнів до рефлексії над тим, як наукові дослідження С. Томашівського можуть бути важливими для розуміння сьогоденних політичних і соціальних процесів [22, с. 57].

Після обговорення в класі учням можна запропонувати зробити індивідуальні рефлексії чи письмові роботи, в яких вони повинні:

– У відповідь на питання «Чому діяльність С. Томашівського була важлива для українського національного руху?», написати коротке есе або розгорнуту відповідь, у якій розглянуть його внесок у розвиток української політичної думки

та роль у процесах національного відродження.

– Створити коротку хронологію подій, у яких брав участь С. Томашівський, і вказати, як ці події вплинули на його наукову діяльність.

Окрім запитань, вчитель може попросити учнів визначити ключові досягнення С. Томашівського, зокрема у сфері національної історіографії, релігійної історії та політичної діяльності, і сформулювати думку про те, які з них мали найбільший вплив на розвиток української національної свідомості та незалежності [81].

Цей метод не лише активізує учнів, але й дає можливість кожному висловити свою думку, подумати про важливі історичні події та їхній вплив на сучасність, що важливо для формування глибокого розуміння не лише фактів, але й контексту, в якому ці факти відбувалися.

Після лекції можна організувати дискусію, під час якої учні обговорять різні аспекти життя С. Томашівського, наприклад, його ставлення до польсько-українських відносин або його бачення ролі церкви в національному русі. Це сприятиме розвитку вміння аргументувати свою позицію та критично оцінювати історичні факти.

Наступний складник інтеграції вивчення складових діяльності Степана Томашівського у виховні заходи з історії – це рольові ігри та симуляції. Учням можна запропонувати виконати ролі різних історичних персонажів, пов'язаних з діяльністю С. Томашівського, наприклад, членів Головної української ради, представників польської або австрійської влади. Під час гри учні мають обґрунтувати позиції своїх персонажів щодо політичних подій, у яких брав участь С. Томашівський, зокрема, щодо проголошення ЗУНР або Акту Злуки.

Здобувачі освіти можуть виконати ролі різних історичних персонажів, тісно пов'язаних із діяльністю С. Томашівського, що дозволить не тільки зрозуміти контекст його роботи, але й глибше зануритись у важливі політичні події того часу. Ідея ролевої гри створює можливість для учнів активно зануритись у історію, дослідити різні перспективи та сформулювати свої аргументи, ґрунтуючись на фактах [70, с. 238].

Слід виокремити ролі учасників:

– Члени Головної Української Ради: учні можуть брати на себе роль представників організації, що брала участь у боротьбі за незалежність України. Головною метою буде обґрунтування їхніх поглядів на проголошення Західно-Української Народної Республіки та Акту Злуки. Представники ГУР можуть обговорювати важливість політичного об'єднання та значення цього акту для української державності.

– Представники польської влади: вони можуть уособлювати інтереси Польщі в контексті політичних подій в Україні в період після Першої світової війни, зокрема, питання відновлення польської влади в Галичині та боротьба за територіальну цілісність. Ці персонажі повинні обґрунтувати свою політику щодо ЗУНР та спроби збереження Галичини в складі Польщі.

– Представники австрійської влади: роль австрійців дозволяє поглянути на ситуацію з боку держави, яка мала значний вплив на українські землі в той період, особливо в Галичині. Учасники цієї ролі мають виразити свою точку зору щодо національних рухів в Україні, намагань створення автономії та спротиву відновленню української державності.

– Московська або радянська влада: через роль представників більшовицької Росії учні можуть продемонструвати погляди на ситуацію, де більшовики намагались розширити свій контроль над українськими землями. Вони можуть обговорити, чому більшовики сприймали Акт Злуки як загрозу та яку політику вони застосовували щодо цього.

Мета гри: обґрунтування політичних рішень (кожен учасник (персонаж) має підготувати аргументацію щодо подій, таких як проголошення ЗУНР, Акт Злуки чи інші політичні ініціативи, пов'язані з діяльністю С. Томашівського); вивчення історичних обставин (учні мають враховувати контекст своєї ролі і спиратися на наукові джерела або історичні факти, щоб підтримати свою позицію); розвиток навичок критичного мислення (учасники повинні не лише формулювати свою думку, а й реагувати на аргументи інших, виявляючи здатність до критичного аналізу та глибшого розуміння політичних і соціальних процесів того часу).

Після того, як кожен учасник презентує свою позицію, учні можуть перейти до дебатов, де будуть намагатись переконати інших у правоті своєї думки, ведучи дискусії про важливі історичні події та їхній вплив на подальший розвиток української нації та державності. Зокрема, дискусія може зосередитись на важливості Акту Злуки як символу об'єднання українських земель і національної єдності. Члени ГУР можуть доводити, що це є невід'ємною частиною процесу відновлення української державності, тоді як представники польської чи більшовицької влади можуть аргументувати, що цей акт був політичною загрозою для їхніх державних інтересів. Наприкінці гри учні можуть поділитись своїми враженнями, зокрема, як рольова гра допомогла їм краще зрозуміти різні погляди на важливі історичні події, що мали місце під час боротьби за українську незалежність [66, с. 24].

Педагог може підсумувати, як через вивчення різних історичних ролей учні не лише опановують матеріал, а й вчаться розуміти складність історичних процесів, де кожна сила діяла у своїх інтересах [64, с. 52–53].

Завдяки такій інтерактивній методиці учні мають змогу не лише вивчити історичні факти, а й збудувати глибше розуміння політичних і соціальних процесів, а також вміння аргументувати свою точку зору та враховувати різні перспективи в контексті національних рухів і боротьби за незалежність України. Зокрема, сучасним додатком є сайт «Discord». Завдяки йому можна швидко та в режимі реального часу обмінюватися повідомленнями, зокрема, в умовах блекаутів, це може спростити роботу для кожного з учасників освітнього процесу і наших уроків зокрема [76].

У межах позакласної і виховної роботи можна організувати симуляцію переговорів між представниками Західно-Української Народної Республіки та Української Народної Республіки про об'єднання українських земель. Учні можуть відтворити аргументи різних сторін, спираючись на реальні історичні факти, зокрема ті, що стосуються позиції С. Томашівського. Це сприятиме глибшому розумінню складності політичних процесів того часу.

Важливим в інтеграції вивчення складових діяльності Степана Томашівського у виховні заходи з історії є залучення методу проєктів. Проєкт «Історична постать Степана Томашівського» – учні можуть працювати в групах над створенням проєкту, присвяченого життю та науковій спадщині С. Томашівського. Наприклад, одна група може досліджувати його внесок у розвиток української історіографії, інша – його роль у дипломатії ЗУНР, а третя – його ставлення до релігійних питань. Результати роботи груп можуть бути представлені у вигляді презентацій, стінгазет, відеороликів або інтерактивних карт.

Натомість, проєкт «Місце Галичини в українському національному русі» може включати дослідження ролі Галичини як центру українського національного відродження, з акцентом на діяльності С. Томашівського. Учні можуть створити інтерактивну карту з позначенням основних подій та місць, пов'язаних з його діяльністю, що допоможе їм краще зрозуміти географічний і політичний контекст його роботи.

Необхідно виокремити використання сучасних технологій та онлайн-ресурсів для інтеграції вивчення складових діяльності Степана Томашівського у виховні заходи з історії. Вчитель може створити інтерактивні презентації з використанням мультимедійних засобів, які висвітлюють основні події та постаті, пов'язані з діяльністю С. Томашівського. Веб-квести можуть включати завдання з пошуку інформації в Інтернеті про діяльність С. Томашівського, аналізу його наукових праць та розробки висновків на основі отриманих матеріалів [78].

Організація віртуальних екскурсій до Львова та Відня – міст, де працював С. Томашівський, може допомогти учням відчувати атмосферу тогочасного інтелектуального середовища, приклад можна переглянути в додатку Ж. Це дозволить візуалізувати місця, пов'язані з його діяльністю, зокрема Наукове товариство імені Шевченка, де він активно працював, і сайт якого можна розглянути на уроці [51, с. 60].

Інтеграцію вивчення складових діяльності Степана Томашівського у виховні заходи з історії неможливо обійти без використання методу кейсів та

аналізу документів.

Так, учні можуть отримати для вивчення фрагменти документів, пов'язаних з діяльністю Степана Томашівського, зокрема витяги з його наукових праць або звернення Головної української ради. Їм пропонується проаналізувати ці документи та відповісти на запитання: «Як його погляди вплинули на українську політику того часу?». Це допоможе учням навчитися краще працювати з історичними джерелами [50, с. 178].

Метод кейсів та аналіз документів є потужним інструментом для розвитку критичного мислення учнів і поглиблення їхнього розуміння історії через безпосередню залученість у роботі з оригінальними джерелами. У контексті вивчення діяльності Степана Томашівського цей метод дозволяє учням зануритись у реальний контекст того часу, зокрема через документи, які безпосередньо стосуються його діяльності.

Розширимо цей метод для проведення позакласного чи виховного заходу з історії. Зокрема, для ефективного застосування методу кейсів вчитель може вибрати кілька фрагментів документів, які демонструють різні аспекти діяльності С. Томашівського. Це можуть бути: витяги з наукових праць С. Томашівського – ці фрагменти дозволяють учням зрозуміти його основні ідеї, погляди на національне відродження, роль церкви в українській культурі, а також позицію щодо різних політичних процесів; звернення Головної української ради – ці документи відображають політичну активність та зусилля українських інтелектуалів і політичних діячів під час боротьби за незалежність, включаючи важливі рішення, ухвалені в той час, та інтерпретацію цих подій через призму поглядів С. Томашівського; листування або статті, в яких С. Томашівський обговорює свою позицію з іншими діячами національного руху – вони можуть дати уявлення про внутрішні політичні дебати і про те, як його ідеї співвідносились із загальним розвитком національної свідомості [64, с. 51].

Після того, як учні отримають документи, вчитель може запропонувати таку стратегію для їх аналізу. Учні пропонується уважно ознайомитись із вибраними витягами, зробити помітки, виділяючи ключові ідеї, що стосуються політики,

релігії, національної ідентичності та боротьби за незалежність. Важливо, щоб учні звертали увагу не тільки на зміст, а й на контекст того часу [22, с. 57].

Після прочитання учні можуть отримати конкретні питання для обговорення:

«Яким чином позиція С. Томашівського відображала прагнення українського народу до національної самостійності?»

«Що саме в поглядах С. Томашівського могло стати основою для політичних змін в Україні?»

«Як діяльність С. Томашівського могла вплинути на відносини між українцями та владою Австро-Угорщини чи Російської імперії?»

«Чому звернення Головної української ради відіграло важливу роль у національному русі, і яким чином С. Томашівський сприяв його реалізації?»

Учні можуть бути поділені на групи, кожна з яких аналізуватиме окремі документи або фрагменти документів. Наприклад, одна група може вивчати наукові праці С. Томашівського, інша – звернення Головної української ради, а третя – його листування з іншими діячами. Кожна група готує короткий аналіз документів, виділяючи основні ідеї, і презентує свої висновки решті класу.

Одна з груп може зосередитись на тому, як ідеї С. Томашівського вплинули на політичну ситуацію в Україні, зокрема на проголошення ЗУНР та Акт Злуки. Визначення культурного значення: інша група може розглянути, як його роботи допомогли зміцнити культурну ідентичність українців, особливо в контексті галицьких земель. Після презентацій учні можуть обговорити важливість цих документів і того, як погляди С. Томашівського сприяли розвитку національної свідомості та політичної думки в Україні. Важливим елементом є порівняння різних точок зору на ту чи іншу подію, яку він описував у своїх працях [69, с. 67].

Вчитель може організувати дискусію, поставивши питання: «Яким чином позиція С. Томашівського співвідноситься з іншими політичними діячами того часу?». Для глибшого аналізу вчитель може запропонувати учням порівняти ідеї С. Томашівського з поглядами інших діячів українського національного руху (Михайла Грушевського, Симона Петлюри чи Володимира Винниченка) [74].

Після аналізу учні можуть бути запрошені написати коротке есе або аналітичну роботу, в якій вони повинні відповісти на одне з таких запитань:

«Як наукові роботи С. Томашівського вплинули на українську національну політику та національну ідентичність?»

«Яку роль у національному русі відігравали наукові та культурні ініціативи Степана Томашівського?»

Така робота дасть учням можливість більш глибоко осмислити інформацію, що була вивчена на уроці, і сформувати чітке уявлення про значення діяльності С. Томашівського [64, с. 68].

Завершальний етап методики включає обговорення того, як застосовані методи аналізу документів дозволили учням краще зрозуміти контекст, в якому діяли історичні персонажі, і зробити висновки про їхній внесок у розвиток української державності. Важливо, щоб учні побачили, як робота з документами дає змогу не лише вивчати факти, але й зрозуміти глибокі історичні процеси та ідеї, що рухали політикою того часу [68, с. 60].

Метод кейсів та аналіз документів допомагає учням активно працювати з історичними джерелами, що є важливим кроком до розвитку історичних компетентностей та критичного мислення. Учня можна запропонувати розглянути конкретні історичні ситуації, в яких брав участь С. Томашівський, наприклад, дискусії про укладення Акту Злуки або дипломатичну діяльність ЗУНР. Вони повинні запропонувати свої варіанти рішень та обґрунтувати їх на основі історичних фактів [70, с. 167].

Ще один сегмент інтеграції вивчення складових діяльності Степана Томашівського у виховні заходи з історії – це проведення історичних клубів та тематичних вечорів. На базі школи можна створити історичний клуб, де учні обговорюватимуть біографії видатних діячів української історії, зокрема С. Томашівського. Клуб може організовувати зустрічі з істориками, презентації наукових відкриттів та нових матеріалів про життя і діяльність С. Томашівського. Такий клуб може стати платформою для активного обміну думками, дослідження історичних фактів та розвитку критичного мислення серед учнів [49, с. 45].

Основні напрямки діяльності клубу можуть включати: обговорення біографії та внеску С. Томашівського (вивчення його життя, наукової та громадської діяльності; аналіз праць С. Томашівського, зокрема його концепції історії України; обговорення його ролі в національному русі та взаємодії з іншими діячами); організація зустрічей з істориками та дослідниками (запрошення фахівців для лекцій та дискусій; обговорення новітніх досліджень та відкриттів щодо С. Томашівського та його епохи); презентація наукових досліджень та проєктів учнів (підготовка доповідей, рефератів та презентацій на тему життя та діяльності С. Томашівського; обговорення результатів дослідницької роботи учнів; вивчення листування та взаємодії С. Томашівського з іншими діячами; аналіз листів та документів, що відображають його позицію та взаємини з іншими представниками національного руху; обговорення контексту та значення цих документів для розуміння історичних процесів); проведення тематичних заходів та виставок (організація виставок документів, фотографій та інших матеріалів, пов'язаних з С. Томашівським; проведення історичних реконструкцій або рольових ігор, що відтворюють події з його життя) [64, с. 28].

Можна виокремити такі ресурси для діяльності учнівського клубу в рамках виховної роботи: бібліотека та архіви (доступ до книг, статей та документів про С. Томашівського; вивчення листування та інших першоджерел); електронні ресурси (використання онлайн-баз даних, цифрових архівів та наукових публікацій; перегляд документальних фільмів та відео-матеріалів про С. Томашівського); співпраця з науковими установами (налагодження контактів з університетами, науковими центрами та музеями для отримання додаткових матеріалів та експертної підтримки; завдяки такій структурі діяльності, історичний клуб стане ефективним інструментом для глибокого вивчення історії України, розвитку аналітичних та дослідницьких навичок учнів, а також сприятиме формуванню активної громадянської позиції та патріотизму) [74].

Окремо можна організувати тематичний вечір, присвячений діяльності С. Томашівського, з елементами історичної реконструкції. Учні можуть підготувати інсценізації зустрічей Головної української ради або виступів

С. Томашівського на дипломатичних форумах. Це дозволить їм відчувати атмосферу тогочасного політичного життя та краще зрозуміти історичний контекст.

Використання інтерактивних методів навчання під час вивчення постаті Степана Томашівського дозволяє зробити процес навчання більш цікавим і доступним для учнів. Це сприяє розвитку їхніх аналітичних та комунікативних навичок, поглиблює розуміння історичних процесів та допомагає сформувати усвідомлення важливості ролі окремих особистостей у національному русі. Такі методи можуть бути корисними, створюючи атмосферу співпраці та взаємного обміну знаннями.

Формування громадянської компетентності є важливим завданням сучасної освіти, оскільки воно сприяє вихованню активних та свідомих громадян, здатних брати участь у суспільному житті та впливати на розвиток своєї країни [21, р. 125]. Приклад життя і діяльності С. Томашівського, як видатного українського історика, політика та громадського діяча, є надзвичайно цінним для формування громадянської компетентності серед учнів. Його внесок у розвиток української національної ідеї, боротьба за права українців та намагання створити сильну і незалежну державу дозволяють розвивати у молоді розуміння відповідальності за свою країну та націю [70, с. 94].

Результатом формування громадянської компетентності є інтегрована якість громадянськості особистості, яка характеризується розумінням людиною засад демократичного суспільства, здатністю до громадянської активності, почуттям причетності до суспільства, бажанням захищати державу та державу, діяти відповідно до демократичних цінностей. Громадянська компетентність, на думку Л. Кравчук, – це здатність особи активно, відповідально та ефективно реалізовувати свої громадянські права та обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства [35].

С. Томашівський усе своє життя присвятив боротьбі за права українців та розвиток національної ідентичності. Він був активним учасником українського національного руху, працював над збереженням української культури та мови

навіть у складних політичних умовах. Використовуючи його приклад, можна показати учням, що справжній патріотизм вимагає відданості своїй нації, розуміння її потреб та готовності діяти для її блага.

Під час вивчення діяльності С. Томашівського можна провести дискусії про те, як його громадська активність і боротьба за права українців показують важливість громадянської відповідальності. Наприклад, учні можуть обговорити питання: «Що означає бути відповідальним громадянином?» або «Як можна виявляти патріотизм у сучасних умовах?» [50, с. 177–178].

Дискусія на тему «Громадянська відповідальність та суспільна активність на прикладі С. Томашівського». Формат – групова дискусія з елементами рольової гри. Клас поділяється на кілька груп. Кожна група отримує роль, пов'язану з усіма аспектами громадянської відповідальності.

Група 1: Роль істориків. Вони аналізують, як наукова діяльність С. Томашівського сприяла розвитку української ідентичності та формуванню національної свідомості.

Група 2: Роль політичних активістів. Вони обговорюють його політичну діяльність і значення боротьби за права українців.

Група 3: Роль сучасних громадян. Вони обговорюють, як діяльність С. Томашівського надихає сучасне покоління і що можна взяти з його прикладу для сучасної громадянської відповідальності.

Кожна група обговорює свою тему та готує короткі тези для презентації. Завдання групи – підготувати відповіді на такі питання: Яку громадську відповідальність проявляє С. Томашівський у своїй діяльності? Які риси його характеру і принципи були примножені для його боротьби за права українців? Як приклад С. Томашівського може надихнути сучасних українців до громадянської активності? Кожна група презентує свої висновки. Після презентації групи інші учасники можуть поставити поточні запитання або висловити власні думки.

С. Томашівський активно брав участь у важливих історичних подіях, таких як створення Головної української ради, діяльність Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР). Учні можуть аналізувати ці події, намагаючись зрозуміти, які

рішення були прийняті та чому. Це допомагає розвивати навички критичного мислення, адже їм потрібно оцінювати складність політичної ситуації, враховуючи різні точки зору [69, с. 72; 39, с. 512–513].

С. Томашівський часто опинявся перед складними моральними та політичними виборами, наприклад, у питаннях взаємин з польською владою чи співпраці з іншими політичними силами. Учні можуть розглянути ці ситуації, обговорити альтернативні шляхи та аргументувати, які рішення були б найкращими. Це дозволяє розвивати у них здатність приймати зважені рішення, що є важливим аспектом громадянської компетентності [52, с. 5].

Діяльність С. Томашівського та його внесок у популяризацію української історії може бути пов'язана з такими аспектами проблеми шкільного курсу історії України, серед яких:

1. Діяльність Західно-Української Народної Республіки. Діяльність С. Томашівського безпосередньо перегукується з боротьбою за національну незалежність і розвиток української державності, як це відбувалося в рамках ЗУНР. С. Томашівський, будучи частиною української інтелігенції, активно працював над збереженням національної ідентичності в еміграції після поразки ЗУНР і встановлення польської влади в Галичині.

2. Діяльність М. Грушевського. С. Томашівський підпав під вплив Михайла Грушевського, який був не лише видатним істориком, а й політичним діячем, що очолював перші етапи національно-визвольної боротьби в Україні. М. Грушевський, як історик і вчений, активно працював над написанням історії України, і С. Томашівський підтримував ідеї, які він пропагував. Тому його діяльність у НТШ можна вважати частиною більшого проекту відновлення української історії під впливом М. Грушевського.

3. Культура і національна свідомість українців першої третини ХХ ст. Його участь у НТШ була важливим аспектом збереження культурної спадщини та формування національної свідомості в еміграції.

Тобто такі можливості – це і генерація різнобічного бачення популяризації історії в минулому і бачення ролі діяча в цих процесах [49, с. 50].

Отже, вивчення складових діяльності Степана Томашівського у виховні заходи з історії – це прекрасна нагода оживити історичний матеріал, сформувати в учнів ціннісне ставлення до національної спадщини та розвивати критичне мислення через діяльність історичної особи.

Важливим в усьому цьому є ознайомлення учнів із прикладом українського інтелектуала, який поєднував наукову, громадську та політичну діяльність та сприяв формуванню національної свідомості українців в умовах національно-визвольних змагань за творення власної української національної держави. В розріз ідей монархізму Томашівської та сучасної республіканської моделі управління Україною учні зможуть знайти ті відповіді, яких часто бракує в току щодо державницьких ідеалів для нашої нації на сучаснім етапі. Вивчаючи Томашівського на уроках історії чи в позакласній активності, учні стають більш історично підкованими, більш юридично грамотними і цілеспрямованими аналітиками з хорошим критичним мисленням.

ВИСНОВКИ

Світогляд С. Томашівського можна охарактеризувати як синтез європейського наукового методу, українського націоналізму та християнських цінностей. Його внесок у розвиток української історіографії, а також активна участь у політичному житті зробили його однією з провідних постатей українського культурного та політичного відродження першої третини ХХ ст.

Його діяльність допомогла створити платформу для українських інтелектуалів, що підтримували національне відродження та заклали основи для майбутньої боротьби за незалежність України.

В період Першої світової війни та Української національної революції діяльність С. Томашівського була багатогранною і націленою на здобуття незалежності для українського народу. Як політик, він прагнув забезпечити міжнародне визнання України та створити умови для її політичної самостійності. Його дипломатична діяльність і підтримка об'єднання українських земель стали важливими етапами на шляху до формування української державності.

Перебування С. Томашівського в еміграції стало складним етапом його життя, але він не припинив наукової роботи та продовжував підтримувати ідеї української державності. Незважаючи на неможливість безпосередньо впливати на політичні події в Україні, його праці та інтелектуальна діяльність зіграли важливу роль у збереженні національної пам'яті та ідеї боротьби за незалежність серед українців в еміграції.

Політичні погляди С. Томашівського формувалися в контексті українського національного руху, боротьби за автономію та незалежність українських земель, а також під впливом європейських ідей кінця ХІХ – початку ХХ ст. Його думки та позиції характеризуються глибоким аналізом історії, зваженими політичними рішеннями та прагненням знайти оптимальні шляхи для розвитку української нації. Оскільки постійні пошуки ідеальної моделі держави в українців тривають і досі, то можливо слід перевидати праці досліджуваної нами постаті для того, щоб знову перезапустити систему і суспільство в Україні як таке.

С. Томашівський був одним із діячів українського національного руху в Галичині, який прагнув до відродження української нації та створення української державності. Він вважав, що українці повинні об'єднати свої зусилля для досягнення політичних прав та автономії в умовах Австро-Угорщини, а згодом – і повної незалежності.

С. Томашівський зробив вагомий внесок у дослідження середньовічної та нової доби української історії, аналізуючи політичні, культурні та соціальні процеси, що мали значення для українського народу в ці періоди. Його праці в цій галузі є значущими для розуміння того, як українська ідентичність та державність формувалися в різні історичні епохи. С. Томашівський активно досліджував новітню історію України, зокрема події XIX – початку XX ст., коли національно-визвольний рух українців набував нового масштабу і став більш організованим.

Він приділяв значну увагу церковно-релігійній історії, вважаючи, що церква відігравала важливу роль у формуванні української національної свідомості. Він досліджував розвиток релігійних інституцій, їхній вплив на суспільство та національну ідентичність українців, зокрема в умовах політичного тиску з боку сусідніх держав. С. Томашівський, як історик, розглядав історію церкви не лише як релігійну, а й як невід'ємну частину політичного та культурного життя українського народу.

Інтеграція вивчення складових діяльності Степана Томашівського у виховні заходи з історії в школі є важливим для формування глибокого розуміння ролі цього видатного історика та політичного діяча в історії України. Це сприяє розвитку їхніх аналітичних та комунікативних навичок, поглиблює розуміння історичних процесів та допомагає сформувати усвідомлення важливості ролі окремих особистостей у національному русі. Такі методи можуть бути корисними в позакласній і виховній роботі, створюючи атмосферу співпраці та взаємного обміну знаннями. Вивчення життєпису С. Томашівського є важливим для формування громадянської компетентності, допомагає не лише розширити знання учнів про історію України, але й розвинути у них цінності та навички, необхідні для активної громадянської участі.

Степан Томашівський і справді є лідером думки в національному масштабі. Однак, для широкого загалу у порівнянні з М. Грушевським це ім'я ще не є в трендах соцмереж, не є брендом у сувенірній продукції і в самому Львові чи на Львівщині про нього знають також небагато. Як можна це виправити? Саме за рахунок тих цікавих методів, які ми запропонували в методичних розділах роботи. Саме крізь можливості нашої методики можна відкрити в учнях таланти істориків, журналістів, партійних ідеологів та подекуди і справжніх національних чи регіональних лідерів всередині українського суспільства. Хоч і той монархізм, який сповідував Томашівський в Україні конституційно вже не є можливим, все ж наших учнів можна виховати за тими ідеалами, нормами та принципами, які пропагував історик у своїх творах. З врахування того, що сучасна молодь все більше деградує естетично та морально на фоні останніх технологічних зсувів, проблем всередині держави та інших факторів, такі праці в правильній інтерпретації на позакласних заходах – це чудова арт-терапія для них. Для того, щоб відчувати її успішні результати, потрібна не лише добре продумана методика, а й щирість задуму і індивідуальність підходу до обраного нами колективу учнів.

Констатуємо, що життя та діяльність С. Томашівського є яскравим прикладом патріотизму, відданості своїй нації, здатності до критичного аналізу та готовності боротися за права і свободи. Погляди Степана Томашівського – це і можливість виховати в учнях лідерів регіонального та національного масштабу. За рахунок пропонованої нами методики як для уроків історії, так і для виховних заходів можна побачити, що потенціал теми не є вичерпним. Пропоноване нами – це лише вершина айсбергу, яка зможе отримати логічне продовження якщо не в нашій магістерській, то в доробках наших наступників. Не без того, що велика частина цього успіху буде забезпечена за рахунок стрімкого розвитку методичних підходів, які йдуть в ногу з останніми новинками технологічного прогресу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

І. Праці Степана Томашівського

1. Томашівський С. Бісмарк та Україна. *Літопис політики, письменства та мистецтва*. Берлін, 1924. 181 с.
2. Томашівський С. Влада й культура. *Хліборобська Україна (Відень)*. 1922/1923. Кн.4, зб.7/8. С.308–309.
3. Томашівський С. Історія Церкви на Україні. Філадельфія: 3 друкарні Америки, [б. р.]. 159 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1869/file.pdf> (дата звернення: 10.01.2025).
4. Томашівський С. Пам'яті творців Галицької державності. *Стара Україна*. Львів, 1924. Ч. 12. С. 175–179.
5. Томашівський С. Перший похід Б. Хмельницького в Галичину (Два місяці української політики 1648 р.) Львів, 1914. С. 65–81.
6. Томашівський С. Про ідеї, героїв і політику. Відкритий лист до В. Липинського з додатками. Л., 1929. 129 с.
7. Томашівський С. Рец. на кн.: Міхновський М. Самостійна Україна: промова. Львів, 1900. *Вільна Україна: Зб. (Нью-Йорк)*. 1971/1972. №65/66. С. 75–84.
8. Томашівський С. Т. Галичина : політично-історичний нарис з приводу світової війни. Друге вид. 1915. 30 с.
9. Томашівський С. Під колесами історії. Нариси і статті. Берлін, 1923. 102 с.
10. Томашівський С. Угорщина і Польща на початку XVIII в. Львів, 1909. 63 с.
11. Томашівський С. Українська історія. І. Старинні і середні віки. Львів, 1919. 154 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Tomashivskiyi_Stepan/Ukrainska_istoria_Staryna_i_seredni_viky/ (дата звернення: 10.01.2025).
12. Томашівський С. Українська історія: Нарис. Львів : Вчора і нині, 1919. 154 с.

13. Томашівський С. Наша політика і професор М. Грушевський. Гльосси до брошури проф. М. Грушевського. *Коло*. 2003. С. 113–143.

14. Томашівський С.Т. Схід і захід: історично-політичний нарис. *Науково-ідеологічний центр імені Дмитра Донцова*. 2017. 27 березня. URL: <http://dontsov-nic.com.ua/shid-i-zahid-istorychno-politychnyj-narys/> (дата звернення: 01.11.2024).

II. Епістолярна спадщина

15. Томашівський С. Про ідею, героїв і політику: Відкритий лист до В. Липинського. Львів, 1929. 132 с.

16. Халак Н. Листування Степана Томашівського з Іваном Крип'якевичем (лютий 1906 – червень 1930 рр.). НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Львів. 2015. 142 с.

III. Спогади

17. Томашівська М. Спомини Марії Томашівської. С. Томашівський: Історик, політик, публіцист. Львів, 1931. С. 51.

IV. Монографії і статті

18. Андрусишин Б. І., Токарчук О. В. Державно-правова думка міжвоєнної еміграції у персоналіях: питання та відповіді : навчальний посібник. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2022. 90 с.

19. Барановська О. В. Формування громадянської компетентності старшокласників: основні пріоритети в умовах воєнного часу. *Конструювання компетентнісно орієнтованого змісту повної загальної середньої освіти* : збірник матеріалів науково-методичних семінарів і науково-практичної конференції, організованих і проведених у 2023/2024 н. р. за участі відділу інновацій та стратегій розвитку освіти Інституту педагогіки НАПН України. Київ : Педагогічна думка, 2024. С. 36–45.

20. Близнюк М. І. Соціалізація учнів у процесі вивчення правознавства. *Історія та правознавство*. 2011. № 1. С. 2–3.

21. Бондаренко Н. В. Компетентнізація шкільної освіти: українська версія [Competentization of school education: Ukrainian version]. Science and society.

Proceedings of the 13th International conference (July 19, 2019). Accent Graphics Communications & Publishing. Hamilton, Canada. 2019. P. 124–135.

22. Бондаренко Н. Культурна компетентність як проблема української лінгводидактики. *«Освіта XXI століття: теорія, практика, перспективи»*: матеріали Першої міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, м. Київ, 18 квіт. 2019 р. Дидактика: теорія і практика : зб. наук. праць. Київ : Фенікс, 2019. С. 55–58.

23. Бортняк Н. Наукова спадщина й громадсько-політична діяльність Степана Томашівського: Історіографія та джерела. *Молода нація*. 2000. № 4 С. 31–51.

24. Борщак І. К. С. Томашівський – історик: (До 20-річчя з дня його смерті). *Україна (Париж)*. 1951. № 6. С. 432–436.

25. Бульвінський А. Г. Витоки української державної ідеї. *Історико-політичні студії. Збірник наукових праць*. 2013. №1. С. 10–19.

26. Верменич Я. В. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні: монографія / Я. В. Верменич; НАН України, Інститут історії України. Київ: [Інститут історії України НАН України], 2003. 516 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002868>

27. Винар Л. Михайло Грушевський і Наукове товариство імені Тараса Шевченка 1892–1930. Мюнхен, 1970. 68 с.

28. Віхров М. Історик, галичанин, консерватор. *Релігійно-інформаційна служба України*. 2020. 27 липня. URL: https://risu.ua/istorik-galichanin-konservator_n110555 (дата звернення: 01.11.2024).

29. Віхров Максим. Історик, галичанин, консерватор. *Український тиждень*. 2020. 12 липня. URL: <https://tyzhden.ua/istoryk-halychanyn-konservator/> (дата звернення: 01.11.2024).

30. Заїкин В. В'ячеслав Липинський як історик. Київ ; Житомир, 2007. 245 с.

31. Здоровега М. Лонгин Цегельський про роль Української нації як суб'єкта державотворчого процесу. *Вісник Національного університету*

«Львівська політехніка». Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 2013. Вип. 25. С. 36–46.

32. Зубрицький І. Степан Томашівський – дослідник державницького напрямку в українському історіописанні. *Всеукраїнський науковий журнал «Мандрівець»*. 2012. № 3. С. 36–41.

33. Качкан В. Участь галицької науково-літературної еліти в українсько-польських етнозв'язках. *Українсько-польські відносини в Галичині у XX ст. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21–22 листопада 1996 р.)*. Івано-Франківськ : Видавництво «Плай», 1997. С. 322–326. URL: https://shron2.chtyvo.org.ua/Zbirnyk_statei/Ukrainsko-polski_vidnosyny_v_Halychyni_u_KhKh_st_materialy_mizhnarodnoi_naukovo-praktychnoi_konferen.pdf (дата звернення: 01.11.2024).

34. Кирилів М. Томашівський про роль та місце Української греко-католицької церкви у суспільно-політичному житті України. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*: Зб. наук. пр. Львів, 2007. Вип. 19. С. 32–37.

35. Кравчук Л. В. НУШ: розвиваємо громадянську компетентність з першого класу. V Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Реалізація в дошкільній та початковій освіті принципів демократії: зваженість, обізнаність, досвід», 15 вересня 2022 року. Київ. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/43166/1/L_Kravchuk_RvDtPOPDZOD_IPO.pdf (дата звернення: 01.11.2024).

36. Курилишин К. Галичина 1914–1923 років – очима «Діла». 2021. *Zbruc*. 2021. 21 вересня. URL: <https://zbruc.eu/node/107688> (дата звернення: 01.11.2024).

37. Майко С. Шкільний музей як форма додаткової освіти. *Педагогічний пошук*. 2017. № 2. С. 64–66.

38. Микитин А. Галицькі міфи. Міф 3: Галичина – український П'ємонт. *Zahid.net*. 2007. 22 жовтня. URL: https://zaxid.net/galitski_mifi_mif_3_galichina_ukrayinskiy_pyemont_n1044509 (дата звернення: 01.11.2024).

39. Мороз П. В. Місце і роль шкільного підручника історії в умовах дослідницького навчання. *Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць*. Ін-т педагогіки НАПН України. Київ: Педагогічна думка, 2009. Вип. 9. С. 507–518.
40. Надольська О. А. Групова робота на уроках історії як засіб соціалізації учнівської молоді. *Таврійський вісник освіти*. 2014. № 1(1). С. 144–151.
41. Наукова спадщина й громадсько-політична діяльність Степана Томашівського: Історіографія та джерела. *Молода нація*. 2000. № 4. 180 с.
42. Наукове товариство імені Шевченка. *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-70776> (дата звернення: 01.11.2024).
43. Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь / ред. кол. С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Н. В. Хамітов, Є. І. Головаха, С. С. Дембіцький, В. А. Смолій, О. В. Скрипнюк, С. В. Стоєцький. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 2022. 552 с.
44. Недял А. А. Персоніфікація історико-педагогічного дослідження. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій загальноосвітній школах*. 2020. № 73. Т. 1. С. 33–37.
45. Осадчук Р. До проблеми організації самостійної роботи учнів у професійному навчанні. *Історія в школі*. 2006. № 4. С. 23–25.
46. Потапенко Р. Методика роботи з умовно-графічною наочністю на уроках історії. *Society. Document. Communication. Серія: : Історичні науки*. 2022. Вип. 16. С. 151–164.
47. Потульницький В. А. Україна і всесвітня історія: Історіософія світової та української історії XVII–XX ст. Київ, 2002. С. 314–317, 451–452.
48. Потульницький В. Внесок української еміграції міжвоєнної доби у розвиток історичної науки: тематичний, методологічний та концептуальний аспекти. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Історичні науки». Острог, 2020. Вип. 31. С. 98–107.
49. Пустовіт Г. П. Інтерактивні методи навчання і виховання в позашкільному навчальному закладі: (сутність інтерактивних методів навчання і

виховання). *Обдарована дитина*. 2010. № 7. С. 43–51.

50. Родідял Д. О., Яновська Л. Г. Формування громадянської компетентності на уроках історії засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Інформатика, інформаційні системи та технології*: тези доповідей двадцять першої всеукраїнської конференції студентів і молодих науковців. Одеса, 26 квітня 2024 р. Одеса, 2024. С. 176–179.

51. Романова Н. В. Власенко Р. П. Підвищення мотивації до навчальної діяльності засобами музейної педагогіки (на прикладі Меморіально-мінералогічного музею імені В. Г. Бондарчука в Денишівському ліцеї). *Освіта. Інноватика. Практика*. 2023. Вип. 11 (8). С. 58–66.

52. Сотниченко В. Формування цілей та завдань шкільної історичної освіти через призму європейського досвіду. *Історія в школах України*. 2007. № 8. С. 3–6.

53. Турчин Я. Напрями української політичної думки міжвоєнного періоду (1918–1945 рр.). *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили*. Сер.: Політологія. 2008. Т. 93, Вип. 80. С. 102–106.

54. Халак Н. В. Наукове товариство ім. Шевченка в особах його видатних діячів: організаційна праця Степана Томашівського (1896–1918). *Українська біографістика*. 2013. Вип. 10. С. 340–357.

55. Халак Н. Степан Томашівський – науковець і політик. *Historians*. 2013. 1 лютого. URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/565-nadiia-khalak-stepan-tomashivskyi-naukovets-i-polityk> (дата звернення: 01.11.2024).

56. Чекотовський Е. В. Графічний метод у статистиці: історія і теорія. Частина 1. Зародження і становлення графічного методу в статистиці. *Історія Статистики. Статистика України*. 2009. № 1. С. 93–99.

57. Швагуляк М. Степан Томашівський і західноукраїнський консерватизм від ідеологічного гурту до політичної партії. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 1997. С. 309–337.

58. Швагуляк М. Степан Томашівський про досвід визвольних державницьких змагань українців. *Вісник Львівського університету: Серія*

історична. Львів, 2009. Вип. 44. С. 417–439.

59. Щербата М. Вплив релігії на процес формування національної ідентичності українців та особливості його відображення у працях С. Томашівського. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*: Зб. наук. пр. Львів, 2008. Вип. 21. С. 49–52.

60. Щербата М.С. Томашівський про політичні складові шляхів вирішення українського питання у міжвоєнній Польщі. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*, Львів, 2008. Вип. 20. С. 61–69.

61. Якубець А. Використання рольової гри на уроках всесвітньої історії в 11 класі. *Історія в школах України*. 2002. № 3. С. 35–38.

62. Яртись А. Українська національна ідея в науково-теоретичній спадщині Юліана Бачинського. *Вісник Львівського університету. Серія: Філософські науки*. 2002. Вип. 4. С. 321–328.

63. Ясь О. В. Неоромантизм в історичній візії С. Томашівського. *Український історичний журнал*. 2011. №4. С. 195–215. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Yas_Oleksii/Neoromantyzm_v_istorychnii_vizii_STomashivskoho.pdf?PHPSESSID=6ou4fr3n5hc7d16tv4j8ecu472 (дата звернення: 01.11.2024).

V. Підручники і посібники

64. Бех І. Д., Докукіна О. М., Федоренко С. В., Шкільна І. М., Журба К. О. Формування в учнів основної школи національно-культурної ідентичності в контексті сучасних полікультурних впливів: Посібник. Київ.: НАПН України, 2019. 114 с.

65. Верстюк В. Л. Історія України: навчальний посібник. Київ, 1997. 416 с.

66. Власов В. С., Кульчицький С. В., Панарін О. Є. «Історія України (профільний рівень) підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. 2023. 195 с.

67. Діагностика та компенсація освітніх втрат у загальній середній освіті України : методичні рекомендації / кол. автор.; за загальною редакцією

О. М. Топузова; укл. М. В. Головка. Київ : Педагогічна думка, 2023. 187 с.

68. Пижик А. М., Черевичний Г. С. Методика викладання історії в школі: навчально-методичні матеріали для студентів історичного факультету. Навч. посібник. Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2020. 112 с.

69. Терно С. О. Критичне мислення та інноваційні стратегії в історичній освіті: посібник для здобувачів ступеня вищої освіти магістра ОПП «Середня освіта (Історія)». Запоріжжя: ЗНУ, 2023. 120 с.

70. Яковенко Г.Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник. Харків: Вид. ХНАДУ, 2017. 324 с.

VI. Методичні матеріали

71. Методичні рекомендації щодо організації виховного процесу в закладах освіти. Міністерство освіти і науки України. — 2024. URL: https://znayshov.com/News/Details/metodychni_rekomendatsii_shchodo_orhanizatsii_v_ykhovnoho_protseesu_v_zakladakh_osvity.

72. Методичні рекомендації щодо організації виховної роботи в закладах освіти. *Великодимерська селищна рада*. 2024. URL: <https://vdsr.gov.ua/gromadyanam/osvita/osvitnya-diyalnist/vikhovannya/metodychni-rekomendacii-schodo-organizacii> (дата звернення – 13.05.2025).

73. Національно-патріотичне виховання в школі в умовах війни / Кіндрат І. 2024. URL: <https://oplatforma.com.ua/article/185-napryami-natsionalno-patrotychnogo-vihovannya-na-navchalniy-rk>.

74. Охредько О. Е. Формування предметно-історичних компетентностей на уроках історії України в 7-9 класах. Інтерактивна школа творчого вчителя. 2021. URL: <https://www.slideshare.net/slideshow/79-93538546/93538546#5> (дата звернення – 13.03.2025).

75. Розпад Австро-Угорської імперії і західноукраїнські землі. Листопадовий зрив. Проголошення ЗУНР. Державне будівництво. Початок польсько-української війни. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/01008h5q-2737.docx.html> (дата звернення: 01.11.2024).

76. Усе в одному місці: як програма Discord допоможе організувати

дистанційне навчання. URL: <https://nus.org.ua/articles/use-v-odnomu-mistsi-yak-programa-discord-dopomozhe-organizuvaty-dystantsijne-navchannya/> (дата звернення: 01.11.2024).

77. Щодо організації виховного процесу в закладах освіти у 2023/2024 навчальному році. Міністерство освіти і науки України. — 2023. URL: <https://mon.gov.ua/npa/shodo-organizaciyi-vihovnogo-procesu-v-zakladah-osviti-u-20232024-navchalnomu-roci>.

78. What is Interactive Learning? URL: <https://www.educate-me.co/definitions/interactive-learning#:~:text=The%20interactive%20method%20of%20teaching%20involves%20techniques%20that%20promote%20active,the%20use%20of%20multimedia%20resources>. (дата звернення: 01.11.2024).

VIII. Енциклопедії

79. Гирич І.Б. Томашівський Степан Теодорович. *Велика українська енциклопедія*. URL: https://vue.gov.ua/Томашівський_Степан_Теодорович (дата звернення: 01.11.2024).

80. Дзира Я.І. Томашівський Степан Теодорович. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Tomashivskyj_S (дата звернення: 01.11.2024).

81. Степан Теодорович Томашівський. URL: <https://initiativenational.blogspot.com/2012/01/> (дата звернення: 01.11.2024).

82. Файзулін Я. На службі Феміди. URL: https://npu.edu.ua/images/podii_golovna/2021/11/UA_Pravnyky_Layout_1_3.pdf (дата звернення: 01.11.2024).

83. Халак Н. Томашівський Степан Теодорович. *Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Енциклопедія : До 100-річчя Західно-Української Народної Республіки. Т. 4: Т – Я*. Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2021. С. 84–89.

ДОДАТКИ

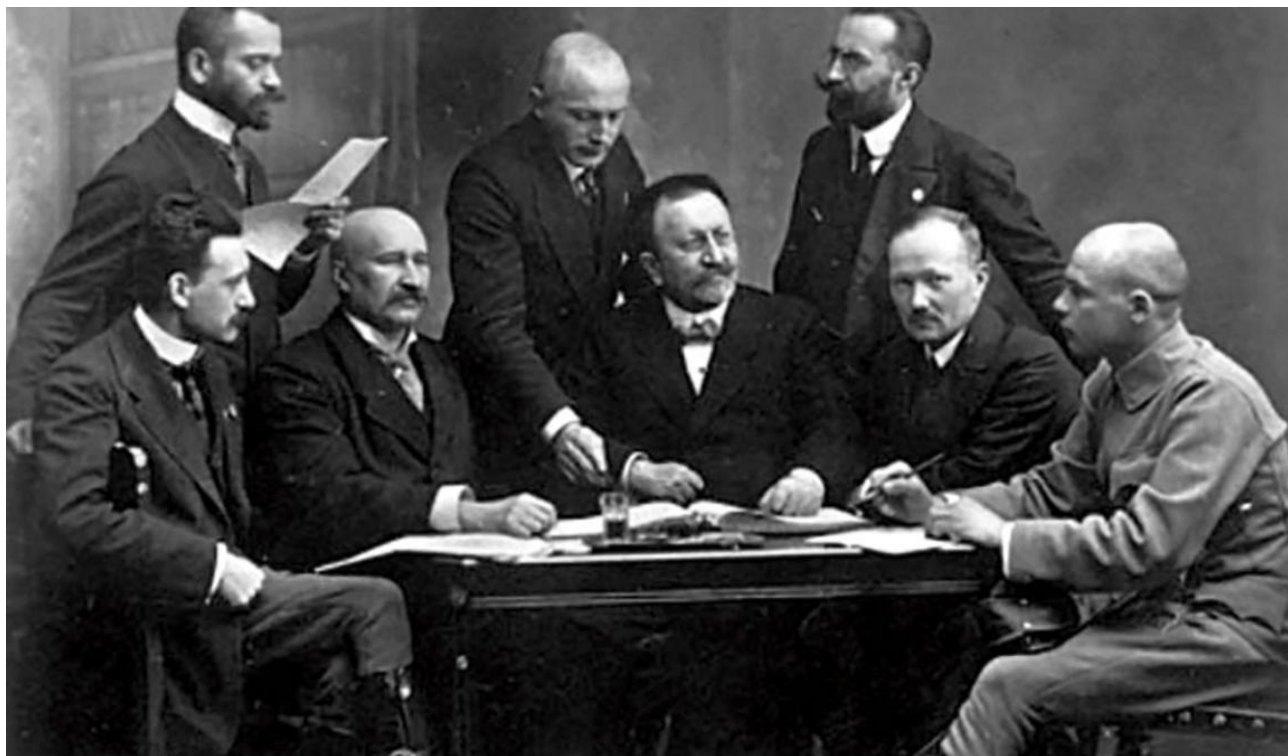
Додаток А

Степан Томашівський

Додаток Б

**Бойова управа легіону УСС. С. Томашівський другий праворуч
(сидить)**

«Вісник НТШ», присвячений С. Томашівському

ISSN 1563-3977

Вісник НТШ

Число 43 ВЕСНА-ЛІТО 2010

International Edition of the Shevchenko Scientific Societies
Інформаційне видання Світової ради Наукових товариств ім. Шевченка

Будинок НТШ, який придбало Товариство 1898 р.

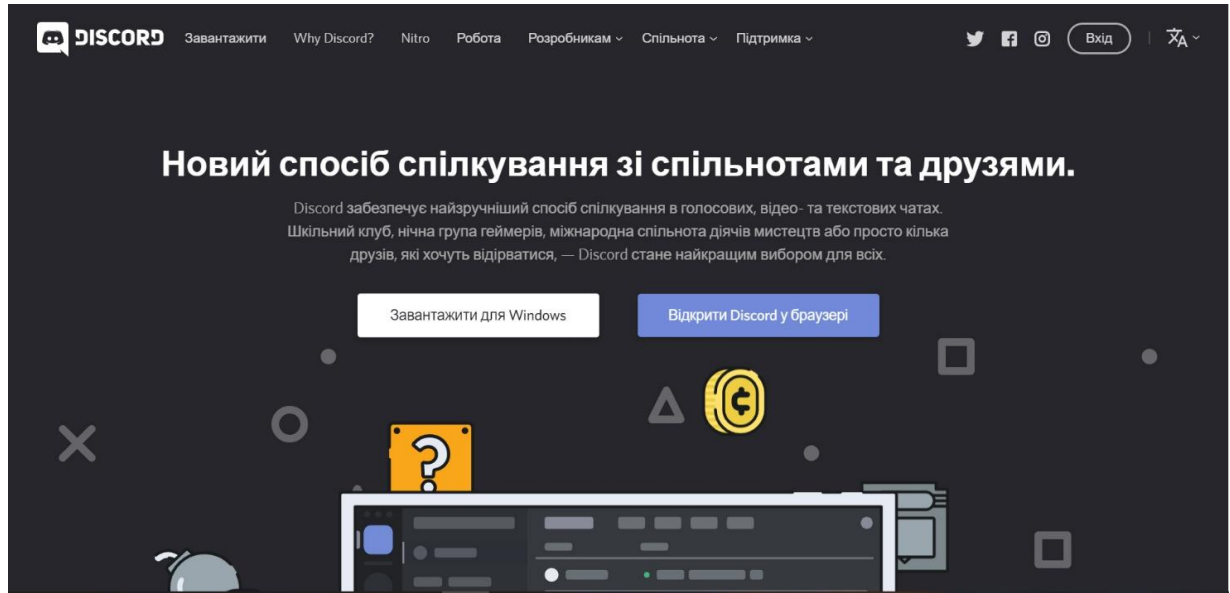
Стефан ТОМАШІВСЬКИЙ —
в. о. четвертого голови
Наукового товариства ім. Шевченка
(друга половина 1913—1920)

Додаток Г

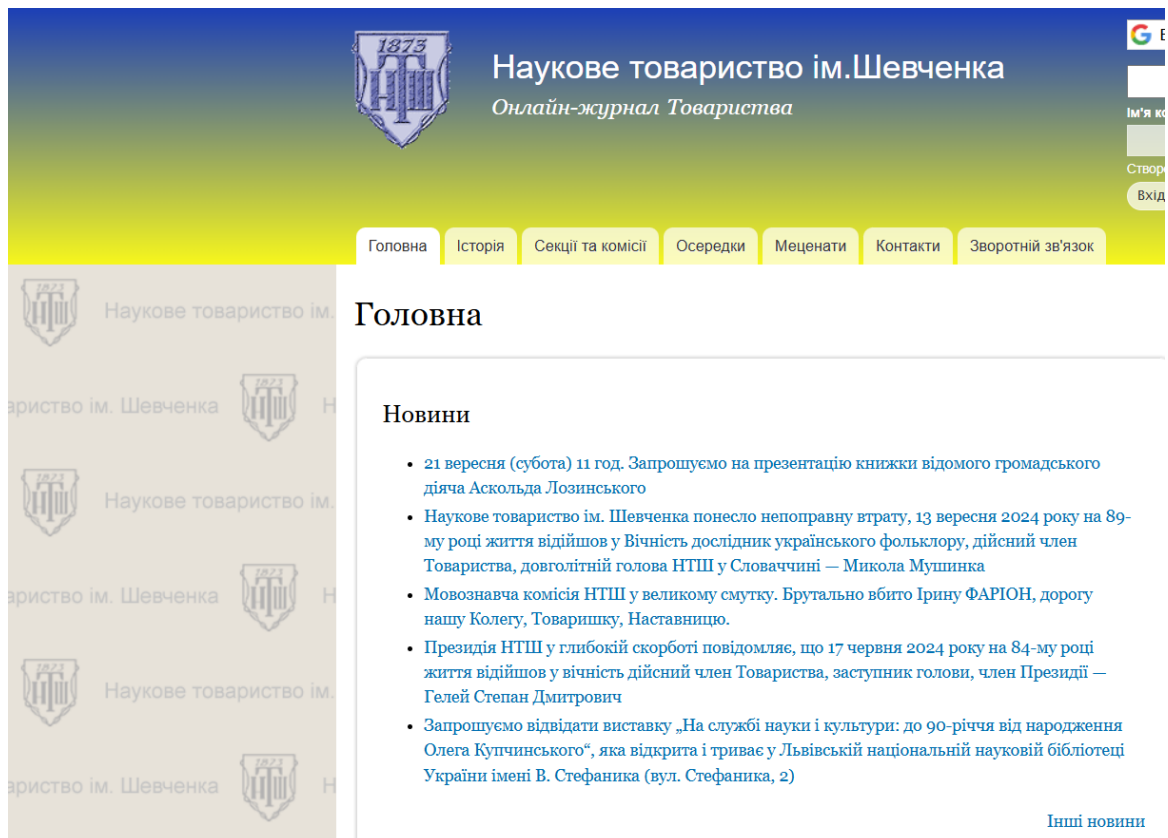
Додаток Г.1

Сайт «Discord» для проведення рольової гри учнів

Додаток Г.2

Сайт НТШ

Праці С. Томашівського

Витяги з наукових праць С. Томашівського

План-конспект виховного заходу
Вшанування пам'яті Томашівського Степана Теодоровича

Дата: .

10 клас

Мета:

- Сформувати в учнів уявлення про життєвий і науковий шлях Степана Томашівського
- виховувати шанобливе ставлення до історичної спадщини України
- розвивати патріотизм, критичне мислення та дослідницькі навички через активне пізнання діяльності видатного українського історика, політичного діяча та публіциста.

Завдання:

Освітні:

- Ознайомити учнів із життєвим і науковим шляхом Степана Томашівського.
- Розкрити його роль у розвитку української історичної науки та політичної думки.
- Поглибити знання учнів про діяльність Наукового товариства імені Шевченка.

Розвивальні:

- Сприяти формуванню навичок роботи з історичними джерелами та біографічними матеріалами.
- Розвивати вміння працювати в команді, презентувати результати дослідження.
- Стимулювати творче мислення через написання листів, сенканів, створення карт тощо.

Виховні:

- Виховувати повагу до видатних постатей української історії.
- Формувати усвідомлення важливості збереження історичної пам'яті.
- Сприяти формуванню активної громадянської позиції та патріотичного світогляду.

Форма проведення: інтерактивний урок-пам'яті з елементами дослідницької роботи, творчими завданнями та рефлексією

Хід виховного заходу

I. Вступна частина

1. Цитата для роздумів:

«Історія — це не просто минуле, це дзеркало, в якому ми бачимо себе».
— запропонуйте учням подумати, як ця думка стосується сучасності.

Томашівський, Степан Теодорович (09.01.1875, с. Купновичі, тепер Самбірського району Львівської області, Україна — 21.12.1930. м. Краків, тепер Польща) — історик, представник державницького напрямку української історіографії, публіцист, політик, дійсний член (1899) та голова (1913–1915) Наукового товариства ім. Шевченка.

Життєпис

1895 закінчив Самбірську гімназію, вступив на філософський факультет Львівського університету (тепер Львівський національний університет імені Івана Франка).

1900–1906 — вчитель історії, латинської, грецької та німецької мов у гімназіях міст Перемишля і Бережан. 1906 став викладачем львівської академічної гімназії. Учень М. Грушевського, лідер його львівської школи. Разом з І. Франком, В. Гнатюком входив до так званої фамілії М. Грушевського, що здійснювала керівництво НТШ. Референт друкарні, багаторічний член Виділу (Управи) НТШ.

1904 за дослідження «Народні рухи в Галицькій Русі 1648 р.» Томашівський здобув диплом доктора філософії. Від 1910 — доцент історії Австро-Угорщини у Львівському університеті.

Згодом був в опозиції до М. Грушевського (один з організаторів), яка вплинула на його відставку з посади голови НТШ. Упродовж 1913–1915 Томашівський очолював товариство, був головним редактором «Записок Наукового товариства імені Тараса Шевченка» (116–124 томи).

1914–1918 — член Бойової управи Українських січових стрільців. У листопаді 1918 — лютому 1919 — радник делегації ЗУНР на Паризькій мирній конференції (1919–1920). У 1920 очолював дипломатичну місію ЗУНР у м. Лондоні.

У 1921–1925 мешкав у м. Берліні, співпрацював із гетьманським рухом. У той час також займався журналістикою. Редактор «Українського слова» (1924), «Літопису політики, письменства й мистецтва» (1925–1926) та часопису «Політика». Позаштатний професор Українського наукового інституту в м. Берліні (1927–1930).

У 1926 вчителював у м. Львові. Провідний публіцист консервативної газети «Нова зоря». З 1928 був доцентом історії України в Ягеллонському університеті.

Діяльність

Томашівський належав до консервативно-клерикального напрямку суспільно-політичної думки, разом із В. Липинським вважається співтворцем державницької школи в українській історіографії. Автор праці «Українська історія. Старинні і середні віки» (1919).

Після 1907 орієнтувався на політику, яку сповідував М. Грушевський. За Першої світової війни й після неї був прихильником самостійницької політики Галичини та побудови держави на теренах Західної України.

На відміну від М. Грушевського розглядав Галичину, а не всю Україну, спадкоємицею держави Данила Галицького, а Галицько-Волинське князівство — першою власне українською державою. Підкреслював визначальне значення греко-католицької церкви для західноукраїнського суспільства.

Вважається одним зі співзасновників Української національно-демократичної партії.

Член Української християнської організації. Творець ідеологічної платформи Української католицької народної партії (1930).

Автор близько 50 великих праць, понад 500 рецензій, 100 публіцистичних статей.

2. Питання до класу:

Хто такий Степан Томашівський?

Чому важливо пам'ятати про таких постатей?

3. Коротка біографічна довідка:

Народився 1875 року в селі Купновичі (нині Самбірського району Львівської області).

Видатний історик, публіцист, політичний діяч, учень Михайла Грушевського.

Активний учасник Наукового товариства імені Шевченка.

Один із засновників українського консерватизму.

Степану Томахівському притаманне відмінне від попередників розуміння “української землі”. Якщо М. Грушевський і інші підкреслювали етнічні характеристики української території, то С. Томахівський розглядав її як географічну цілісність, ігноруючи тим самим етнічний характер окремих частин України. Він відштовхувався не від певної землі, заселеної певним етносом, а від географічного становища України, що творило історію української нації: “Тільки в географічному розумінні можна говорити про Україну як про індивідуальне незмінне поняття впродовж усієї історії.” Сприймаючи Україну як поняття географічне, дослідник акцентує увагу на її розташуванні на території Європи та історичних наслідках цього розташування. Основним орієнтаційним пунктом та мірилом вартості розташування С. Томахівський вважав залежність України від Чорного моря. Більша частина України була зв’язана “своєю водною сіткою з Чорним морем і мусила ділити його долю. Немає нічого дивного в тому, що згаданому вище закуткові на Заході [тобто західноукраїнським землям], який належить до балтійського сточища, доводилося грати таку визначну роль в історії України. Це й пояснює з другого боку, чому історично – політичне і культурне життя українського народу не держалося постійно головної артерії української землі – ріки Дніпро”.

4. Складання сенкану

- Сенкан — це п’ятирядковий вірш. Запропонуйте учням скласти сенкан на тему:
  - «Історик»
  - «Томахівський»
  - «Пам’ять»

Томахівський,

Мудрий, діяльний, патріотичний,

Досліджував, писав, навчав,

Зберіг історію нації,

Вчений.

1921 – 1925 рр. Степан Томашівський провів у Берліні. Одним з мотивів його переїзду був намір зблизитися з гетьманським рухом. Тут він швидко зходить з В. Липинським, з яким познайомився ще десь у 1905 році. Між цими двома особами, попри усю суперечливість їхніх стосунків, встановилася безсумнівна інтелектуальна близькість, підсилена спорідненістю методологічних засад вивчення історії, тому в українській історіографії вони стали поруч як два основоположники “державницької школи”. Степан Томашівський не став членом УСХД, але у гетьманських колах його вважали своєю людиною, він друкується в гетьманських виданнях, а також читає лекції в німецьких вузах та Українській господарській академії в Подебрадах.

5. Дебати:

Тема: «Чи достатньо ми сьогодні вшановуємо постаті, які розвивали науку?»

- Дві команди — за і проти.
- Учні аргументують свої думки прикладами, у тому числі згадуючи Томашівського.

Процеси історичного розвитку України Степан Томашівський зводив до трьох основних визначних ідей, що впливали з її географічного положення: боротьба зі степом (кочовою цивілізацією), суперництво з Польщею як вираз політично – культурної суперечності Заходу і Сходу і боротьба з домінуванням Москви, в основі якої лежить політико – господарський контраст Півночі і Півдня. Він зазначав: “Степ, Польща, Московщина – отсе трикутник історично – політичного розвитку України... у зрозумінню згаданих вище провідних ідей лежить і відкриття мірила вартості української історії. Все те, що йшло по лінії сих сил – було позитивне, творче, корисне; все супротивне – негативне, деструктне і шкідне. Здобування землі, відокремлення від “руськості”, витворення окремої національно – культурної індивідуальності і здобуття політичної самостійності – отсе орієнтаційні пункти для історика у розміщенні світла й тіні на його малюнку”.

6. Аналіз цитати Томашівського

«Без пам'яті про минуле народ не зможе побудувати майбутнього».

- Запропонуйте учням написати короткий коментар або есе-роздуми (5–7 речень).

II. Основна частина

7. Групова дослідницька робота (15 хвилин)

- Поділ на групи: учні об'єднуються в 3–4 групи.
- Завдання для кожної групи:
  - Група 1: Дослідити наукову діяльність Томашівського.
  - Група 2: Вивчити його політичну та громадську активність.
  - Група 3: Ознайомитися з його публіцистичною спадщиною.
  - Група 4: Підготувати інформацію про його внесок у розвиток української історіографії.

Згідно С. Томашівському, Галицько – Волинська держава справила п'ять історичних впливів на майбутнє українського народу: 1) збереження України від передчасного поневолення і асиміляції з боку Польщі 2) розірвавши династичні і церковно – політичні зв'язки з Московщиною, вона затримало процес створення нової політичної нації зі слов'янських і фінських елементів над Волгою 3) забезпечення доступу західноєвропейської культури на українські терени і оборона української нації від подальшого монгольського проникнення 4) надання князівством підтримки Західній Україні в боротьбі з польською експансією і застосування нових просторів на сході на користь українського народу 5) вона слугувала підґрунтям сучасної національно- політичної, культурної і певною мірою мовної самостійності України серед слов'ян.

Надзвичайно висока оцінка Галицько – Волинського князівства С. Томашівського, підкреслення ним вкрай позитивної його ролі в українській історії для збереження культури і нації на відміну від східноукраїнських теренів, які під ударом монголів розділили історичну долю російських земель і втратили національно – політичну і культурну самостійність, вступала у конфронтацію з тезою М. Грушевського, який вважав, що Галичина як західна окраїна української

території не могла стати “всеукраїнської державою” і, зазнавши литовсько – польських впливів і асиміляції, не втримала на відміну від Києва ролі історичного і політичного об’єднавчого центру українських земель.

8. Творче завдання: «Лист до Степана Томашівського» (10 хвилин).

- Учні індивідуально пишуть короткий лист до Степана Томашівського, в якому:

Висловлюють подяку за його внесок у розвиток України.

Розповідають, як його діяльність впливає на сучасну молодь.

Діляться своїми думками про значення історичної пам’яті.

Примітка: найкращі листи можна зачитати в класі або оформити у вигляді стінгазети.

9. Створення карти «Місцями життя і діяльності Томашівського»

- Учні працюють з картою України та Європи (можна цифровою).
- Позначають:
  1. Купновичі (місце народження),
  2. Львів (місце навчання, праці),
  3. Відень (навчання),
  4. Прага (еміграція),
  5. інші значущі місця.

Слід відзначити, що бачення української історії Степаном Томашівським загалом не було прийняте сучасниками. Так, норманська теорія, прихильником якої виступав С. Томашівський, відкидалася більшістю західноукраїнських істориків, котрі дотримувалися антинорманських поглядів. Основне положення про Галицько – Волинську державу як першу українську національну державу, вперше введене в українську історіографію, яке частково знайшло підтримку в працях

західноукраїнських істориків початку ХХ ст., зокрема О. Терлецького та І. Кривецького, не прийняла більшість українських істориків, йдучи за схемою української історії, накресленою М. Грушевським. Із зауваженнями стосовно історичної концепції С. Томахівського і зокрема щодо бачення істориком початків української народності виступив В. Заїкин, котрий не погодився з трактуванням Томахівським Київської Русі як універсальної монархії і підтримкою історичної тези про національну єдність усіх слов'ян у IX – XII століттях. В. Герасимчук протестував проти прихильності історика до католицької церкви і західної орієнтації та до розгляду виключно політичної історії України. Втім, ніхто не висловлював сумнівів у професійній компетентності С. Томахівського, оригінальності в обґрунтуванні власних поглядів, як ніхто і не міг відмовити йому у вмінні екстраполювати досвід історичного аналізу та синтезу на сучасні суспільно – політичні явища і процеси. До анналів української історіографії Степан Томахівський потрапив як один із засновників державницької школи в українській історіографії та автор і пропагандист двох своїх провідних ідейних установ – віри в історичне покликання Галичини, як українського “П’ємонту” і переконання, що унія як синтеза східних і західних релігійно – культурних традицій являє єдину справді національну українську церкву.

10. Кросворд: «Стежками життя Томахівського»

По горизонталі:

1. Прізвище історика, учня Грушевського.
2. Головне наукове товариство, до якого належав Томахівський (аббревіатура).
3. Місто, де він навчався у Віденському університеті.
4. Рідне село історика — Купновичі розташоване в цій області.
5. Один із жанрів його праць — історичні _____.

По вертикалі:

2. Місто, де він жив і працював у міжвоєнний період.
4. Головна наука, якою займався.
6. Відома історична особа, вчителем якої був Грушевський.
8. Місто в Чехії, де емігрував Томахівський.

Відповіді:

- *Томашівський*
- *Львів*
- *НТШ*
- *Історія*
- *Відень*
- *Львівська*
- *Дослідження*
- *Прага*

III. Заклучна частина**11. Рефлексія: «Світло пам'яті»**

- Кожен учень по черзі висловлює одну думку або почуття, яке виникло під час заходу.
- Вчитель підсумовує, акцентуючи на важливості пам'яті про видатних українців

«Чому в нас стільки руїників, освічених, як кажете, — і заможних навіть? Одні з них теоретики, у них держава — то фікція, доктрина, партійні програми тощо; вони не тямлять, що держава — то дуже складний, віками... вироблюваний соціально-господарський і культурний організм, і тому не диво, що поставлені сліпим випадком, воєнними обставинами коло державної машини, збудованої кимось іншим, поводяться так, як темний п'яний мужик, якому ви віддали б перший раз у життю вести локомотив поспішного поїзда», — писав Томашівський, наголошуючи на фатальному дефіциті «державної культури». На його думку, українці мали плекати її, здобуваючи досвід роботи у структурах Габсбурзької держави, аби застосувати його на користь українській справі. А до того ж економічною й культурною асиміляцією всіх чужинних елементів, роблячи «усяку чужоплемінну колонізацію безнадійним підприємством». У ширшому контексті цій меті було підкорено всю роботу з виховання «новочасної нації», якою

галицькі консерватори-автономісти займалися з кінця XIX ст. Сьогодні ідея консервативної модернізації отримує нове прочитання. 100 років тому Томашівський вважав, що всебічна просвіта — громадянська, економічна, культурна — потрібні українцям для здобуття держави. Але події останнього десятиліття переконливо свідчать, що просвіта потрібна ще й для збереження держави.

12. Створення сторінки в соцмережі (домашнє завдання)

- Учні створюють умовну сторінку Томашівського у Facebook / Instagram:
  - Якими були б його дописи?
  - Які фото він би публікував?
  - Хто були б його «друзі»?

Підготувати міні-дослідження або презентацію на тему: «Вплив Степана Томашівського на розвиток української історичної науки».

Написати есе: «Чому важливо пам'ятати про таких постатей, як Степан Томашівський?»